

การต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรชุมชน
กรณีโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ

สู้เพื่อสิทธิ คนคลองด่าน

การต่อสู้-ชัยชนะและบทเรียน

สนับสนุนโดย
สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

เอกสารนี้ใช้เฉพาะในการสัมมนา "การต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรของชุมชน : กรณีโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน"

ในวันอังคารที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๖

(ยังอยู่ในระหว่างการตรวจทานเพื่อพิมพ์เผยแพร่ต่อไป)

โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน หรือที่มีชื่อเป็นทางการว่า “โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ” เป็นหนึ่งในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐที่ได้รับการคัดค้านจากประชาชนในพื้นที่ตั้งโครงการ และได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในเรื่องความไม่โปร่งใส การดำเนินการที่ละเลยกฎหมายและไม่สนใจสิทธิชุมชน ตลอดจนถึงปัญหาด้านผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม สังคม และสุขภาพอนามัย

โครงการนี้มีพัฒนาการความเป็นมายาวนาน โดยได้รับอนุมัติในหลักการจากคณะรัฐมนตรีตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๕๓๔ แต่ไม่เคยมีการแจ้งให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับทราบ จนกระทั่งเมื่อการก่อสร้างเริ่มต้นขึ้น และมีการขึ้นป้ายบริเวณด้านหน้าโครงการ จากนั้นมาประชาชนชาวตำบลคลองด่านและตำบลสองคลองที่อยู่ใกล้เคียงที่ตั้งโครงการจึงเริ่มต้นเคลื่อนไหวอย่างจริงจังด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อเรียกร้องให้มีกระบวนการ ตรวจสอบและการแก้ปัญหาอย่างถูกต้อง

การต่อสู้ของชาวบ้านคลองด่านเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้เกิดกระแสการรณรงค์ในวงกว้างทั้งในประเทศและต่างประเทศตลอดเวลากว่า ๔ ปีที่ผ่านมา และยังมีผลทำให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรอิสระ สถาบันทางการเมือง ตลอดจนสื่อมวลชนเข้ามาติดตามกรณีนี้อย่างใกล้ชิด โดยต่างมีความพยายามที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาให้คลี่คลายและยึดหลักการการปกป้องผลประโยชน์ของประเทศ

กลุ่มพิทักษ์รักท้องถิ่น สภาภาคแฟคลองด่าน และกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม ซึ่งติดตามสถานการณ์และเรื่องราวกรณีนี้อย่างใกล้ชิด มีความเห็นว่า เรื่องราวและบทเรียนการต่อสู้ของชุมชนคลองด่านมีคุณค่าควรแก่การถ่ายทอดสู่สาธารณะเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความรู้แก่ชุมชนและสาธารณชนวงกว้างต่อไป โดยเฉพาะเรื่องราวของการรวมตัวต่อสู้ด้วยปัญญาและสันติวิธีของชุมชนที่ยึดมั่นในรัฐธรรมนูญ สิทธิชุมชน ความถูกต้องและความชอบธรรมทางสังคม จึงได้เสนอขอรับการสนับสนุนทุนจากสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (สสม.) ในการจัดทำรายงานฉบับนี้ขึ้น เพื่อประมวล เรื่องราว ประสบการณ์ และบทเรียนจากกรณีชุมชนคลองด่าน

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พิจารณาแล้วเห็นว่า ประสบการณ์และความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริงในการปกป้องคุ้มครองสิทธิของชุมชน ตลอดจนฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ จึงสนับสนุนให้ คุณสุกรานต์ โรจนไพรวงศ์ และ คุณดาวัลย์ จันทรหัตติ ได้ทำการศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ จนได้ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง ซึ่งเชื่อเหลือเกินว่าจะยังประโยชน์ และเป็นบทเรียนให้กับ ชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ทั่วประเทศ ให้สมดังเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ได้นำเอกสารวิชาการดังกล่าว มาย่อย่อให้เป็นภาษาที่ง่ายต่อการสื่อ และนำติดตาม โดยคุณทันพงษ์ รัตนานันท์ ได้กรุณาเสียสละเวลาดำเนินการ ดังกล่าวจนแล้วเสร็จในเวลาอันจำกัด สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติจึงขอขอบคุณผู้นำ ชุมชน นักวิชาการ ตลอดจนชุมชนชาวคลองด่าน ในการร่วมสร้างประวัติศาสตร์ของชุมชน และสร้างความรู้อันทรงคุณค่าต่อสังคมไทยในครั้งนี้

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

มิถุนายน ๒๕๔๖

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
บทที่ ๑ ภาพรวมโครงการและการละเมิดสิทธิพื้นฐาน	๑
• การปกปิดข้อมูลเพื่อเปลี่ยนแบบ – ขยายแบบ – ย้ายที่ตั้ง	๑
• ขบวนการ “สู้เพื่อสิทธิ” ก่อตัว พิทักษ์ “คลองด่าน”	๔
• สิทธิชุมชนที่เชื่อชาติกับฐานทรัพยากรฯ ถูกคุกคาม	๕
บทที่ ๒ การละเมิดสิทธิและข่าวสารการคอร์รัปชัน	๖
• ปกปิดข้อมูลข่าวสารโครงการ	๖
• การปกปิดข้อมูล “ระบบบำบัดเดียว” และการย้ายที่ตั้ง	๖
• ปริศนาการย้ายที่ตั้งโครงการ และการอำพรางพื้นที่ “คลองด่าน”	๘
• กรมมลพิษฯ – ผู้ว่าฯ เร่งรัดขอใช้พื้นที่ อบค. ยินยอมให้ในสองชั่วโมง...??	๑๐
• ยกค่าปรับ เอคิปี – เร่งโอนสิทธิที่ดิน – ยุบประชาพิจารณ์	๑๑
• เงื่อนนำกรรมสิทธิที่ดิน – คลองสาธารณะในโครงการ	๑๑
• บ่อน้ำเสียยักษ์ 2,000 ไร่ ไม่มี EIA ชี้สารพิษ / กาก / กลิ่นคุกคามทะเล	๑๒
• ทรัพยากรชายฝั่งถูกคุกคาม ชุมชนเผชิญหน้าสิ้นไร้อาชีพ	๑๓
บทที่ ๓ กระบวนการทวงสิทธิฯ ยึดเยื้อ	๑๖
ทบทวนชัยชนะและบทเรียน	
• ตั้งคำถามถึงความเป็นมา เสาะแสวงหาความเป็นจริง	๑๖
• เสียงร้องจากชุมชนสู่ทุกหน่วยงานของรัฐ ยื่นคำขาดหยุดโครงการละเมิดสิทธิ	๑๗
• จับมือพันธมิตรเปิดประเด็นสู่สากล ตรวจสอบเอคิปี “เจ้าหนี้ก็มีปัญหา”	๑๘

• จัดไม้ตาย “ยึดพื้นที่ – ขวางงานก่อสร้าง”	๑๕
• จับประเด็นตรวจสอบเชิงลึก พันธมิตรหนุนเปิดโปง “คอร์รัปชัน”	๑๕
• จากประเด็นท้องถิ่นสู่การตรวจสอบสาธารณะ	๒๐
• พิทักษ์สิทธิการมีส่วนร่วมตาม รธน. เปิดโปง อบต. อ้างสิทธิใช้พื้นที่	๒๑
• พิทักษ์ทรัพยากร – วิถีชุมชนได้ สผ. บิดเบือน EIA	๒๒
• กระแสสังคมขานรับ “คลองด่าน”	๒๒
บทที่ ๔ ผลักทางความคิด	๒๓
กรณี “ผู้เพื่อสิทธิ” คลองด่าน	
• ละเมิดสิทธิโดยกระบวนการผูกขาดการตัดสินใจของรัฐ	๒๘
• กลไกการคุ้มครองสิทธิชุมชนตาม รธน. มีช่องโหว่	๒๘
• การเสริมสร้างภาคประชาชน – สื่อฯ เพื่อการมีส่วนร่วมพิทักษ์ สิทธิประชาชน	๒๙
บทสรุปการ “ผู้เพื่อสิทธิ” คลองด่าน	๓๐
ข้อสังเกตและประเด็นชวนคิด	
• สิทธิชุมชนกับสิทธิประชาชนเป็นหนึ่งเดียว	๓๐
• ผลประโยชน์ของคนส่วนน้อยกับคนส่วนใหญ่เป็นหนึ่งเดียว	๓๐
• การใช้สิทธิเท่านั้นจึงจะพิทักษ์สิทธิได้	๓๐
• รากฐานสังคมย่อยเป็นรากฐานเดียวกันกับสังคมใหญ่	๓๑
• การใช้สิทธิโดยคำนึงถึงมาตรการป้องกันการขยายตัวความขัดแย้ง ไปสู่สถานะที่ไม่พึงประสงค์	๓๑
วิเคราะห์องค์ประกอบแห่งชัยชนะ	๓๒

ภาพรวมโครงการและการละเมิดสิทธิพื้นฐาน

“.....การดำเนินโครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่คลองด่าน พิจารณาเฉพาะด้วยกรอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันและได้รับการชื่นชมว่ามีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด อีกทั้งมีบทบัญญัติที่ให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างกว้างขวาง พบว่า มีการละเมิดสิทธิอย่างน้อยใน ๕ มาตรา ได้แก่มาตรา ๕๐, ๕๖, ๕๘, ๕๙ และ ๖๑.....”

โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน กำหนดที่จะก่อสร้างขึ้นในพื้นที่ตำบลคลองด่าน โดยกระบวนการก่อเกิดของโครงการมีความเป็นมายาวนานหลายปี แต่เป็นการดำเนินงานอย่างเงียบ ๆ ไม่มีการประชาสัมพันธ์ชี้แจงต่อสาธารณะ ทั้งที่โครงการนี้ได้รับอนุมัติในหลักการจากคณะรัฐมนตรีตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ประชาชนชาวตำบลคลองด่านและตำบลสองคลองที่อยู่ใกล้เคียงที่ตั้งโครงการจึงได้พยายามเสาะหาข้อมูลและเริ่มต้นเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีกระบวนการตรวจสอบและเปิดให้ประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วม พร้อมไปกับการพยายามศึกษาเจาะลึกถึงเบื้องหลังความเป็นมา กระทั่งปรากฏข้อมูลชัดเจนว่า การดำเนินโครงการมีความไม่โปร่งใส ส่อเค้าทุจริต นับตั้งแต่การก่อเกิดโครงการศึกษาความเหมาะสม จนถึงขั้นตอนการอนุมัติ ขณะที่ในทางด้านการออกแบบระบบก็มีปัญหาเรื่องความเหมาะสมและประสิทธิภาพ อีกทั้งยังแทบไม่มีการเตรียมมาตรการที่จะป้องกันหรือรับมือกับผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นอีกด้วย

การปกปิดข้อมูลเพื่อเปลี่ยนแบบ-ขยายบ-ย้ายที่ตั้ง

ธนาคารพัฒนาเอเชียหรือเอดีบี (Asian Development Bank – ADB) สนับสนุนเงินให้เปล่าแก่สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพื่อใช้ในการศึกษาและสำรวจสถานการณ์มลพิษในจังหวัดสมุทรปราการเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐

จากนั้นในปีงบประมาณ ๒๕๓๕ เอดีบียังได้อนุมัติเงินให้เปล่าอีกก้อนสำหรับศึกษาความเหมาะสมภายใต้โครงการฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Rehabilitation Project) ผลการ

ศึกษาสรุปย่ออีกครั้งว่าจะต้องมีแผนการจัดการคุณภาพน้ำและน้ำเสีย พร้อมกับศึกษาความเป็นไปได้ในการก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียในพื้นที่อุตสาหกรรมจังหวัดสมุทรปราการ¹

ในช่วงเดียวกันนั้นมีการออกประกาศฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๓๗) ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดให้ท้องที่เขตจังหวัดสมุทรปราการเป็นเขตควบคุมมลพิษ กรมควบคุมมลพิษในสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม (ปัจจุบันเปลี่ยนมาสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ได้รับช่วงดูแลต่อจากสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

ในการดำเนินการโครงการจัดการน้ำเสียและควบคุมมลพิษในจังหวัดสมุทรปราการ กรมควบคุมมลพิษได้ว่าจ้างกลุ่มบริษัทที่ปรึกษา ประกอบด้วยบริษัทมอนท์โกเมอรี วัตสัน เอเชีย (Montgomery Watson Asia) บริษัทซีเทค อินเตอร์เนชั่นแนล (Seatec International) และบริษัทเซาท์อีสต์ เอเชีย เทคโนโลยี คอมพานี จำกัด (๑๙๙๕) (Southeast Asia Technology Company Ltd.) เป็นผู้ดำเนินการศึกษาความเหมาะสมและออกแบบเบื้องต้น โดยดำเนินการในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคม ๒๕๓๗ – เมษายน ๒๕๓๘ และมีการว่าจ้างบริษัทแมคโครคอนซัลแตนท์ จำกัด ให้จัดทำแผนปฏิบัติการเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดไป

ข้อสรุปสำคัญที่เป็นผลการศึกษาเหล่านี้ก็คือ ให้ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลางในพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการจำนวน ๒ แห่ง บนแต่ละฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา กล่าวคือ บนฝั่งตะวันตกกำหนดไว้ที่บริเวณคลองบางปลาเก็ด และบนฝั่งตะวันออกที่เขตเทศบาลเมืองบางปูใหม่ สำหรับวงเงินงบประมาณในช่วงระยะแรกกำหนดไว้ที่ ๕๓๘ ล้านบาทสหรัฐ

กล่าวคือ แผนงานโครงการ “จัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ” โครงการนี้จะมีระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลาง ๒ ระบบใหญ่ ได้แก่

๑) การก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลางทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา กำหนดสถานที่ก่อสร้างที่บริเวณบางปูใหม่ อำเภอเมือง บนที่ดินขนาดประมาณ ๑,๕๕๐ ไร่ และจะมีการก่อสร้างสถานีสูบน้ำปลายทาง ๑ สถานีด้วย เพื่อลำเลียงน้ำทิ้งที่ผ่านการบำบัดแล้วระบายทิ้งตามแนวชายฝั่งทะเล

๒) การก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลางทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา กำหนดจุดก่อสร้างที่บริเวณตำบลบางปลาเก็ด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ บนพื้นที่ ๓๕๐ ไร่ และระบายน้ำออกลงคลองภายในพื้นที่สำหรับค่าลงทุนในโครงการทั้งสิ้นคือ ๑๓,๖๑๒ ล้านบาท หรือ ๕๔๔.๔ ล้านบาทสหรัฐ

ส่วนการดำเนินงานใช้วิธีการว่าจ้างแบบเหมารวม (turn key) ในการออกแบบรวมทั้งก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียในทั้งสองฝั่ง

มติคณะรัฐมนตรีได้ระบุให้ใช้วิธีการประกวดราคาและแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินการจัดจ้างบริษัทเอกชนเข้าดำเนินงาน ในการจัดหาที่ดินก็ขอให้ผู้มีแทนจากกรมที่ดินร่วมพิจารณาด้วย

ทว่าเมื่อถึงขั้นดำเนินการจริง ในระหว่างการประกวดราคาหาผู้รับจ้างแบบเหมารวมเบ็ดเสร็จซึ่งใช้เวลายาวนานกว่า ๑ ปีครึ่ง (ธันวาคม ๒๕๓๘ – สิงหาคม ๒๕๔๐) กรมควบคุมมลพิษได้ตัดสินใจบูรณาการระบบบำบัดน้ำเสียเหลือเพียงการก่อสร้างในฝั่งตะวันออกแห่งเดียว² อันหมายถึงระบบบำบัดนั้นต้องมีขนาดใหญ่ขึ้นไปอีก โดยในการนี้ต้องเพิ่มงบประมาณมากถึง ๑๐,๐๘๘ ล้านบาท หรือประมาณร้อยละ ๗๔ (ดูตารางที่ ๑)

ตารางที่ ๑

เปรียบเทียบวงเงินค่าใช้จ่ายก่อนและหลังการปรับรูปแบบโครงการ (แยกตามสัญญา)

สัญญาที่	ชื่องาน	วงเงินเมื่อแรกอนุมัติ	ขอปรับปรุงใหม่
๑	สัญญาว่าจ้างแบบเหมารวมเพื่อการออกแบบรวมก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย <u>ฝั่งตะวันออก</u> ของจังหวัดสมุทรปราการ (Turn Key ฝั่งตะวันออก)	๑๐,๑๔๔	๑๘,๔๖๒
๒	สัญญาว่าจ้างแบบเหมารวมเพื่อการออกแบบรวมก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย <u>ฝั่งตะวันตก</u> ของจังหวัดสมุทรปราการ (Turn Key ฝั่งตะวันตก)	๒,๗๒๒	๔,๔๙๓
๓	สัญญาว่าจ้างคุมงานก่อสร้างงาน Turn Key ทั้ง ๒ ระบบ (Project Management and Construction Supervision, PMC)	๒๖๙	๒๖๙ (คงเดิม)
๔	สัญญาจัดซื้อเครื่องมืออุปกรณ์สำหรับการติดตามตรวจสอบน้ำเสีย/น้ำทิ้ง (Wastewater and Effluent Monitoring, WEM)	๑๔๘	๑๔๘ (คงเดิม)
๕	สัญญาว่าจ้างการถ่ายทอดความรู้ด้านการป้องกันมลพิษอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีปราศจากมลพิษ (Industrial Pollution Prevention and Technology Transfer, IPP-CTT)	๓๒๓	๓๒๓ (คงเดิม)
๖	ค่าบริการโครงการ	๖	๖ (คงเดิม)
รวม		๑๓,๖๑๒	๒๓,๗๐๑

หน่วย : ล้านบาท

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐

ส่วนในเรื่องของสถานที่ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย มีการพิจารณาเบื้องต้นว่า ผู้เสนอที่ดินที่มีลักษณะครบตามเกณฑ์ที่กำหนดนั้นมีเพียง ๒ รายเฉพาะทางฝั่งตะวันออกเท่านั้น โดยเป็นพื้นที่ในตำบลบางเพรียงและตำบลคลองด่าน ซึ่งผลการพิจารณานี้ช่วยเพิ่มน้ำหนักให้แก่แนวทางการยุบรวมระบบบำบัดน้ำเสียเหลือเพียงแห่งเดียว อีกทั้งยังสอดคล้องกับข้อเสนอของกลุ่มบริษัทกิจการร่วมค้า NVPSKG อันประกอบด้วยบริษัทวิจิตรภัณฑ์ก่อสร้าง จำกัด บริษัทประยูรวิศวกรรม จำกัด บริษัทสีแสงการโยธา จำกัด บริษัทกรุงธนเอ็นยีเนียร์ จำกัด และบริษัทเกตเวย์ ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด ร่วมกับ NWWI หรือบริษัทนอร์ธ เวส วอเตอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด*

ในที่สุดเมื่อถึงขั้นการก่อสร้าง โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการจึงแตกต่างออกไปจากแบบที่มีการศึกษาไว้และที่ได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีอย่างสิ้นเชิง ส่วนพื้นที่ที่ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ ก็ได้รับเลือกเป็นสถานที่ตั้งระบบบำบัดน้ำเสียของโครงการ ทั้งที่ไม่เคยปรากฏเป็นพื้นที่เป้าหมายของการศึกษานับใด ๆ และพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลออกมาจากจุดเดิมถึง ๒๐ กิโลเมตร

* ภายหลังบริษัทนอร์ธ เวสฯ ได้ถอนตัวออกไป -ผู้เขียน

ขบวน “สู้เพื่อสิทธิ” ก่อตัว พิทักษ์พื้นที่ “คลองด่าน”

โครงการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียนี้กำหนดที่จะก่อสร้างโครงข่ายท่อเพื่อรวบรวมน้ำเสียเป็นบริเวณกว้างถึง ๑๒๗ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ ๑๒.๖ ของพื้นที่ทั้งจังหวัด ครอบคลุมพื้นที่ ๒๒ ตำบล ใน ๔ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองสมุทรปราการและอำเภอบางบ่อซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา กับอำเภอพระประแดงและอำเภอพระสมุทรเจดีย์ที่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงพื้นที่ในส่วนของเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลอีก ๑๓ แห่ง

ส่วนระบบบำบัดที่จะรองรับน้ำเสียทั้งหมด กำหนดตั้งขึ้นบนเนื้อที่ ๑,๙๐๓ ไร่ ๘๗ ตารางวา ในตำบลคลองด่าน หมู่ที่ ๙, ๑๑ และ ๑๒

เนื่องจากคลองด่านอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ขณะที่ระบบท่อรวบรวมน้ำเสียมีโครงข่ายครอบคลุมพื้นที่ทั้งสองฝั่ง ดังนั้นจึงต้องมีการต่อเชื่อมระบบท่อของทั้งสองฝั่งเข้าด้วยกันโดยวิธีการวางท่อคู่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๘๐ เซนติเมตรลอดใต้แม่น้ำเจ้าพระยา ณ บริเวณตำบลแหลมฟ้าผ่า อำเภอพระสมุทรเจดีย์ ในฝั่งตะวันตก และบริเวณตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองสมุทรปราการ ในฝั่งตะวันออก เป็นระยะทางประมาณ ๑.๒ กิโลเมตร³ เพื่อส่งน้ำเสียไปยังโรงบำบัดที่คลองด่านทั้งหมด

ท่อรวบรวมและส่งน้ำเสียในโครงการนี้จึงมีความยาวรวมกันแล้วมากกว่า ๑๒๕ กิโลเมตร ส่วนน้ำเสียที่บำบัดแล้วจะถูกส่งผ่านระบบระบายน้ำทิ้งลงสู่ทะเล โดยมีท่อต่อออกไปในทะเลอ่าวไทยบริเวณคลองด่านเป็นระยะทาง ๓.๓๕ กิโลเมตร

ในการดำเนินโครงการนี้ใช้การว่าจ้างแบบเหมารวม หรือที่เรียกว่า turn key ให้เอกชนเพียงรายเดียวเป็นผู้ดำเนินงานทั้งหมด ตั้งแต่ในขั้นของการออกแบบ การก่อสร้าง การทดลองระบบ รวมทั้งการจัดหาอุปกรณ์ เครื่องมือ และที่ดิน

ตามสัญญาที่มีการทำกันไว้ระหว่างกรมควบคุมมลพิษกับกลุ่มบริษัทกิจการร่วมค้า

NVPSKG เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ กำหนดค่าจ้างเหมาในส่วนของการออกแบบก่อสร้างโครงการนี้ไว้เป็นเงิน ราว ๒๒,๙๔๙,๙๘๔,๐๒๐ บาท

เนื่องจากการก่อสร้างโครงการนี้ถือว่าเริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ อันเป็นวันเดียวกับการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินที่คลองด่านมาเป็นที่ราชพัสดุ ทำให้เวลาของการก่อสร้างตามสัญญาในส่วนของ “พื้นที่ D” หรือส่วนระบบบำบัดน้ำเสียบริเวณคลองด่าน รวมทั้งระบบท่อในพื้นที่อื่น สิ้นสุดไปแล้วตั้งแต่วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๕ แต่จนถึงกำหนดเวลาแล้วการก่อสร้างก็ยังคงไม่แล้วเสร็จ ทำให้มีการต่อสัญญาเพิ่มอีก ๑ ปี

อย่างไรก็ดี ทางบริษัทก็ได้ทำเรื่องขอขยายเวลาอีกครั้งหนึ่งไปจนถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๖ ในครั้งนี้มีการระบุถึงอุปสรรคที่ทำให้โครงการล่าช้า ๓ ประการด้วยกัน ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือปัญหาการไม่สามารถเข้าดำเนินงานก่อสร้างในบริเวณเขตทางหลวงกิโลเมตรที่ ๕๕ – ๕๗ ถนนสุขุมวิท ทั้งนี้เนื่องมาจากการต่อต้านของชุมชน

ตลอดเวลากว่า ๔ ปีที่ผ่านมา ชาวคลองด่านร่วมกันเผาระวังพื้นที่ดังกล่าวนี้เอาไว้อย่างแข็งขัน ไม่ยอมให้ผู้รับเหมาเข้าดำเนินการแต่อย่างใดทั้งสิ้น กระทั่งถึงกับเกิดสถานการณ์เผชิญหน้าขึ้นหลายครั้ง

สิทธิชุมชนสีเขียวกับฐานทรัพยากรอุทกคุกคาม

จุดที่ตั้งของตำบลคลองด่านและสองคลองอยู่ทางตอนเหนือของอ่าวไทย คลองด่านมีพื้นที่ชายฝั่งทะเลยาวประมาณ ๖ กิโลเมตร ส่วนตำบลสองคลองมีความยาวชายฝั่งทะเล ๑๐ กิโลเมตร ดังนั้นเมื่อรวมอาณาเขตของ ๒ ตำบล เท่ากับมีชายฝั่งทะเลยาวติดต่อกันประมาณ ๑๖ กิโลเมตร

คนในทั้งสองตำบลต่างก็พึ่งพาและผูกพันกับทะเลอย่างเหนียวแน่น การทำประมงและการเพาะเลี้ยงชายฝั่งไม่เพียงแต่เป็นอาชีพหลักของผู้คนส่วนใหญ่ หากยังเป็นตัวจักรสำคัญที่หมุนเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของตำบลทั้งสองแห่งนี้ด้วย

ชุมชนบริเวณนี้มีความเป็นมาหลายชั่วอายุคนนับเป็นชุมชนดั้งเดิมนับแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีชุมชนชาวมอญ ชาวมุสลิม จีนและไทยที่ยังคงอยู่เป็นประจักษ์พยานมาจนถึงปัจจุบัน

คนคลองด่านทั้งสี่เชื้อชาติมีความเป็นอยู่แบบพึ่งพิงทะเลเป็นหลักมาตั้งแต่แรก เพราะสภาพพื้นที่แถบนี้คือชายฝั่งทางด้านทิศเหนือของอ่าวไทยตอนในที่อยู่ระหว่างปากแม่น้ำสำคัญสองสาย นั่นคือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกง ส่วนตอนในใจกลางพื้นที่ก็มีลำคลองใหญ่ไหลพาดผ่านอยู่หลายสายด้วยกัน ที่สำคัญก็คือลำคลองด่านนั่นเอง พื้นที่บริเวณนี้จึงมีสภาพเป็นดินเลนน้ำท่วมถึง ปกคลุมอยู่ด้วยป่าชายเลนทั้งแสมและโกงกาง ในขณะที่ความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งมีชีวิตทางทะเลก็มีหลากหลายยิ่ง อาชีพของคนแถบนี้จึงถูกพัฒนาขึ้นมามากมายจนได้ดังกล่าว

ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และอาชีพ ชาวคลองด่านทำประมงและเพาะเลี้ยงชายฝั่งเป็นหลักโดยมีทั้งการทำประมงน้ำจืด การประมงน้ำกร่อย และการประมงน้ำเค็ม

¹ Planet Pacific, Inc. and Thorani Tech, Inc. **Environmental Rehabilitation Project, Final Report.** February 1994.

² จดหมายกรมควบคุมมลพิษ เลขที่ ๐๓๐๒/๖๖๗๖ และเลขที่ ๐๓๐๒/๖๖๗๗ ลงวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๙ ลงนามโดย ปกิต ภิระวานิช อธิบดีกรมควบคุมมลพิษ; หนังสือ กค.สป. ด่วนมากที่ วว ๐๒๐๓/๔๐๘๕, อ้างแล้ว

³ รายงานของคณะกรรมการการปกครอง สภาผู้แทนราษฎร พิจารณาศึกษาญัตติ เรื่อง โครงการจัดการน้ำเสียในเขตชุมชนและปัญหาการใช้งบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชน ลงนามโดยนาย मुख สุไลมาน เลขานุการคณะกรรมการการปกครอง, น. ๑๐

การละเมิดสิทธิและข่าวการคอร์รัปชัน

เท่าที่ปรากฏในทางสาธารณะ ความอื้อฉาวของโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่านดูเหมือนจะไม่น่าหนักอยู่ที่เรื่อง การทุจริตคอร์รัปชันและปัญหาด้านผลกระทบจากการดำเนินโครงการเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ปัญหาพื้นฐาน ประการหนึ่งของโครงการนี้ก็คือเรื่องของการละเมิดสิทธิชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในด้านข้อมูลข่าวสาร สิทธิการมีส่วนร่วม และสิทธิด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ปกปิดข้อมูลข่าวสารโครงการ

การก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียบนที่ดินผืนใหญ่ ตำบลคลองด่านเริ่มขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑¹ แต่ในเวลานั้นชาวชุมชนคลองด่านและชุมชนใกล้เคียงยังไม่เคยได้รับการบอกกล่าวหรือได้รับข้อมูลใด ๆ จาก หน่วยงานของรัฐเลย จนกระทั่งมีการขึ้นป้ายริมถนนสุขุมวิทช่วงกิโลเมตรที่ ๕๙ หน้าพื้นที่โครงการ ทั้ง ๆ ที่คณะ รัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการโครงการนี้แล้วตั้งแต่วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ นั้นหมายความว่าโครงการมี ระยะเวลาดำเนินการยาวนานถึง ๒ ปี ๔ เดือนก่อนที่จะมีการก่อสร้างจะเริ่มต้นขึ้น

อย่างไรก็ตาม กรมควบคุมมลพิษอ้างว่า ก่อนหน้านั้นเมื่อวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๔๐ ได้มีการประชาสัมพันธ์โครงการเพื่อให้ประชาชนในพื้นที่รับทราบไปแล้ว โดยมีการเปิดตัวโครงการที่ศาลาประชาคมจังหวัด สมุทรปราการ มีข้าราชการและประชาชนเข้าร่วมรับฟังมากกว่า ๓๐๐ คน²

เป็นที่น่าสังเกตว่ามีเพียงการเปิดตัวแค่ครั้งเดียว โดยใช้สถานที่จัดกิจกรรมที่ห่างไกลจากจุดอันเป็น ตำแหน่งที่ตั้งของระบบบำบัดที่นับว่าเป็นหัวใจของโครงการหลายสิบกิโลเมตร

ไม่ผิดหากจะกล่าวว่า ตลอดระยะเวลาการดำเนินโครงการนี้ เจ้าของและผู้เกี่ยวข้องปกปิดข้อมูลข่าวสาร ต่อชุมชนท้องถิ่นในทุกประเด็น โดยเฉพาะประเด็นสำคัญ นั่นคือ การยุบรวมระบบบำบัดและการย้ายสถานที่ ตั้งมายังคลองด่าน

การปกปิดข้อมูล"ระบบบำบัดเดียว"และการย้ายที่ตั้ง

มีหลักฐาน³ปรากฏเป็นที่ชัดเจนว่า ในช่วงที่มีการกลั่นกรองรายชื่อผู้สนใจเข้าประมูลโครงการ กรมควบคุมมลพิษเริ่มมีแนวความคิดแล้วที่จะรวมโรงบำบัดสองแห่งเข้าด้วยกัน เป็นโรงบำบัดเดียวทางฝั่งตะวันออก โดย รับน้ำจากทางฝั่งตะวันตกเข้ามาบำบัดด้วย ดังนั้นกรมควบคุมมลพิษจึงแจ้งเปิดซองให้เอกชนสามารถยื่นข้อเสนอ ในแบบโรงบำบัดเดียวเพิ่มขึ้นมา

ผลปรากฏว่า มีบริษัทเอกชนเพียง ๒ กลุ่มเข้ายื่นขอ^๔ โดยกลุ่ม Marubeni – Hyundai – Sumitomo Consortium ยื่นข้อเสนอสร้างโรงบำบัดน้ำเสียแยกออกจากกันคนละฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นข้อเสนอหลัก และมีทางเลือกในเรื่องการรวมระบบ ส่วนกลุ่มบริษัท NVPSKG ยื่นเฉพาะข้อเสนอการรวมระบบบำบัดสองแห่งเข้าด้วยกัน

จากนั้นคณะกรรมการพิจารณาผลการประกวดราคาพิจารณาให้ทั้ง ๒ กลุ่มบริษัทผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำที่วางไว้ พร้อมกับเห็นชอบให้รวมโครงการในฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกเข้าด้วยกัน^๕

ต่อมาเมื่อถึงกำหนดวันปิดรับซอง นั่นคือวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๐ กลุ่มบริษัท Marubeni ก็ได้แจ้งขอลงตัว^๖ จึงคงเหลือกลุ่มบริษัท NVPSKG เป็นผู้ยื่นขอประกวดราคาแต่เพียงรายเดียว^๗ อย่างไรก็ตาม เรื่องทั้งหมดนี้มีเพียงกรมควบคุมมลพิษและผู้เกี่ยวข้องเท่านั้นที่รับรู้

ดังจะเห็นได้ว่า ในการนำเสนอขอปรับปรุงวิธีการก่อสร้างโครงการและปรับเปลี่ยนงบประมาณต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐^๘ ต่อเนื่องด้วยการนำเสนอเรื่องเป็น “วาระเพื่อทราบ” ต่อคณะรัฐมนตรีในเวลาอีกประมาณ ๑ เดือนต่อมา^๙ กรมควบคุมมลพิษก็ยังคงใช้คำว่า “ระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียฝั่งตะวันออกและตะวันตก” โดยตลอด และยังคงกล่าวถึงการดำเนินการในแต่ละฝั่งอย่างแยกจากกัน

สิ่งที่กรมควบคุมมลพิษนำเสนอไม่ได้สื่อแสดงถึงว่าได้มีการยุบรวมระบบบำบัดน้ำเสียเป็นโรงเดียวเลย

ยิ่งไปกว่านั้น ในการนำเสนอผลการประกวดราคา พร้อมกับขอขยายวงเงินและเวลาการก่อสร้างนั้นผูกพันข้ามปีงบประมาณสำหรับการว่าจ้างแบบเหมารวมของโครงการให้สำนักงบประมาณพิจารณา เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๔๐^{๑๐} ติดตามด้วยการเสนอขออนุมัติต่อคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ปีเดียวกัน^{๑๑} กรมควบคุมมลพิษก็ยังคงแจกแจงค่าใช้จ่ายการดำเนินงานส่วนต่าง ๆ ของโครงการที่ปรับปรุงใหม่โดยแยกรายการของระบบบำบัดน้ำเสียเป็น ๒ ฝั่งอยู่นั่นเอง โดยทางฝั่งตะวันตกยังคงมีงบประมาณทั้งในส่วนของการบำบัดน้ำเสียและกำจัดน้ำทิ้ง (Treatment Plant and Effluent Disposal) เช่นเดียวกับส่วนของฝั่งตะวันออก^{๑๒} (ดูตารางที่ ๒)

ตารางที่ ๒

ราคาค่าใช้จ่าย (ที่ปรับใหม่แล้ว) ในการดำเนินงานออกแบบรวมก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียทางฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก แยกตามหมวด

หมวดค่าใช้จ่าย	ฝั่งตะวันออก		ฝั่งตะวันตก		รวม	
	ล้านเหรียญ	ล้านบาท	ล้านเหรียญ	ล้านบาท	ล้านเหรียญ	ล้านบาท
๑. ระบบรวบรวมน้ำเสีย	๔๖๙.๐๗	๑๑,๗๒๖.๗๕	๑๐๓.๔๔	๒,๕๘๖.๐๐	๕๗๒.๕๑	๑๔,๓๑๒.๗๕
๒. ระบบบำบัดน้ำเสีย และกำจัดน้ำทิ้ง	๑๓๒.๑๘	๓,๓๐๔.๕๐	๓๒.๕๓	๘๑๓.๒๕	๑๖๔.๗๑	๔,๑๑๗.๗๕
๓. ที่ดิน	๘๖.๘๐	๒,๑๗๐.๐๐	๒๘.๐๐	๗๐๐.๐๐	๑๑๔.๘๐	๒,๘๗๐.๐๐

๔. การเดินระบบระยะต้น	๕๐.๔๒	๑,๒๖๐.๕๐	๑๕.๗๖	๓๙๔.๐๐	๖๖.๑๘	๑,๖๕๔.๕๐
รวม	๗๓๘.๔๗	๑๘,๔๖๑.๗๕	๑๗๙.๗๓	๔,๔๙๓.๒๕	๙๑๘.๒๐	๒๒,๙๕๕.๐๐

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, ๒๕๔๐

นัยย่อมหมายถึงว่า การเห็นชอบของสำนักงบประมาณและการอนุมัติของคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๔๐¹³ และ ๕ สิงหาคม ๒๕๔๐¹⁴ ตามลำดับ เป็นการอนุมัติงบประมาณเพิ่มเติมและขยายระยะเวลาก่อนนั้นผูกพันสำหรับโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ ที่ยังคงมีระบบบำบัดน้ำเสียแยกเป็น ๒ แห่งใน ๒ ฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่เช่นเดิม (ทั้งที่ในทางปฏิบัติมีการยุบรวมระบบบำบัดน้ำเสียเหลือเพียงฝั่งตะวันออกแห่งเดียวตั้งแต่ปลายปี ๒๕๓๙ แล้ว.)

ทว่ากรมควบคุมมลพิษไม่เคยบอกกล่าว ชี้แจง หรือเปิดเผยเรื่องนี้อย่างตรงไปตรงมาเลย เพียงแต่ตัดตอนบอกเฉพาะว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากการพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณาผลการประกวดราคา ซึ่งได้พิจารณาตามผลการวิเคราะห์ของบริษัทที่ปรึกษา¹⁵

สำหรับการชี้แจงต่อสาธารณะในเวลาต่อมา กรมควบคุมมลพิษมีกระบอกเพียงว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เป็นไปตามผลการประกวดราคา และ “คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๔๐ เห็นชอบในผลการประกวดราคาที่ได้มีการกำหนดระบบบำบัดน้ำเสียไว้แห่งเดียว ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ”¹⁶

ปริศนาการย้ายที่ตั้งโครงการ และการอำพรางพื้นที่ “คลองด่าน”

ตามหลักการเบื้องต้นที่คณะรัฐมนตรีอนุมัติเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๓๘ สถานที่ตั้งของระบบบำบัดน้ำเสียในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ กำหนดไว้ที่บางปลากรดและที่บางปูใหม่ แต่เมื่อถึงขั้นการดำเนินการกลับมีการเปลี่ยนแปลงสถานที่มาเป็นคลองด่านแต่เพียงแห่งเดียว

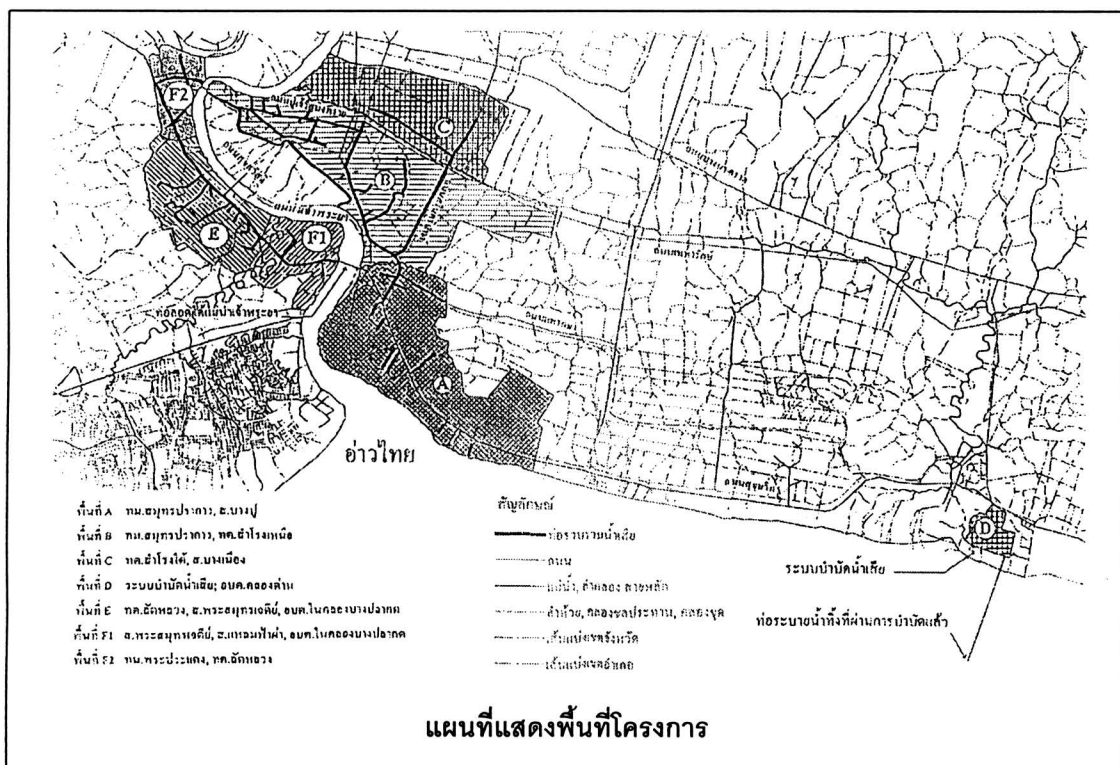
การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นเมื่อไรและเป็นการตัดสินใจของใครยังคงมีความคลุมเครือ

อย่างไรก็ดี แม้ตามเงื่อนไขการประกวดราคาแบบเหมารวมจะถือว่าเรื่องการจัดหาที่ดินเป็นภาระหนึ่งของเอกชนผู้ที่จะได้รับการว่าจ้าง แต่ตามเงื่อนไขของเอทีบีเกี่ยวกับการประมูลที่ต้องเป็นแบบ International Competitive Bidding นั้นก็มีข้อกำหนดในส่วนที่เกี่ยวกับการดำเนินงานในด้านการจัดหาที่ดินเพื่อหลีกเลี่ยงการเสียเปรียบของบริษัทต่างชาติในการจัดหาที่ดิน¹⁷ ดังนั้นกรมควบคุมมลพิษจึงออกประกาศเชิญชวนผู้สนใจยื่นเอกสารแสดงคุณสมบัติเบื้องต้นเพื่อขายที่ดินสำหรับใช้ในโครงการ โดยมีการกำหนดบริเวณที่ตั้งของที่ดินในทั้ง ๒ ฝั่งอย่างเฉพาะเจาะจง พร้อมทั้งระบุขนาดและลักษณะที่ดินว่าจะต้องเป็นที่ดินที่มีเนื้อที่ติดต่อกันเป็นผืนเดียว โดยทางฝั่งตะวันออกนั้นให้มีขนาดประมาณ ๑,๕๕๐ ไร่ ส่วนฝั่งตะวันตกมีขนาดประมาณ ๓๕๐ ไร่¹⁸

ในการกำหนดที่ดินที่อนุญาตให้เสนอขายได้นี้มีข้อที่น่าสังเกตก็คือ มีการขยายบริเวณที่ดินทางฝั่งตะวันออกที่อนุญาตให้เสนอขายได้ไปในทางทิศตะวันออกกระทั่งบวกรวมเอาพื้นที่ในตำบลคลองด่านเข้ามาด้วย

ปรากฏว่ามีผู้สนใจยื่นเอกสารแสดงคุณสมบัติเพื่อขายที่ดินฝั่งตะวันออกเป็นจำนวนทั้งสิ้น ๖ ราย และ ฝั่งตะวันตกจำนวน ๒ ราย¹⁹ แต่คณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติเบื้องต้นเพื่อขายที่ดินสำหรับใช้ใน โครงการฯ ที่กรมควบคุมมลพิษแต่งตั้งขึ้น²⁰ นำเสนอรายงานผลการพิจารณาต่ออธิบดีกรมควบคุมมลพิษ ปกิต ภิระวานิช เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ว่า ผู้มีคุณสมบัติเบื้องต้นเพื่อขายที่ดินสำหรับใช้ในโครงการทาง ด้านฝั่งตะวันออกมี ๒ ราย คือ บริษัทคลองด่านมารินแลนด์ ฟิชเชอรี จำกัด และนายวันชัย ผุดวาริ

ผลการพิจารณาคัดเลือกที่ดินในชั้นเบื้องต้นนี้ นอกจากเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้แนวทางการรวบโรง บำบัดน้ำเสียให้เหลือเพียงแห่งเดียวในทางฝั่งตะวันออกมีน้ำหนักมากขึ้นแล้ว ยังทำให้พื้นที่คลองด่านตกเป็นเป้า และถูกเลือกให้เป็นสถานที่ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียของโครงการแต่เพียงแห่งเดียว แล้วกลายเป็นที่ตั้งของ ระบบบำบัดน้ำเสียใหญ่ที่สุดในเอเชียไปในที่สุด

แต่กลับเป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า “คลองด่าน” ยังหายไปพร้อมกับเป็นคำต้องห้าม แทบไม่ปรากฏใน เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับโครงการเลย โดยส่วนใหญ่มักใช้สัญลักษณ์ “พื้นที่ D” หรือใช้คำว่า “พื้นที่บำบัดน้ำเสีย” (ดูแผนที่ประกอบ)

กว่าที่ในเอกสารของกรมควบคุมมลพิษจะปรากฏคำว่า “คลองด่าน” อย่างจริง ๆ จัง ๆ ก็คือในช่วงของ การขอเบิกเงินค่าซื้อที่ดินเพื่อเตรียมการโอนกรรมสิทธิ์ ซึ่งเวลานั้นคือราวกลางเดือนธันวาคม ๒๕๔๐ แล้วหลังจากนั้นอีกเพียง ๒ เดือนต่อมา การก่อสร้างก็เริ่มต้นขึ้น

กรรมมลพิษฯ-ผู้ว่าฯเร่งรัดขอใช้พื้นที่ “อบต.”ยินยอมให้ในสองชั่วโมง..??

ปมของการอนุมัติให้ใช้ที่ดินเกือบสองพันไร่ก็มีความเป็นมาเป็นไปที่เคลือบคลุมและเป็นประเด็นของการตรวจสอบ อบต.คลองด่านจนพบความไม่โปร่งใสในที่สุด

จากเอกสารการขอเบิกค่าที่ดิน ในเบื้องต้นที่กรมควบคุมมลพิษทำหนังสือตอบสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม²¹ ได้อ้างถึงการจัดงานเปิดตัวโครงการเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๔๐ โดยระบุว่าได้มีการประสานไปยังจังหวัดสมุทรปราการและ อบต. คลองด่าน เพื่อขอความเห็นชอบในการใช้ที่ดินดังกล่าวแล้ว พร้อมกันนั้นได้ส่งเอกสารเพื่อประกอบการพิจารณาขอเบิกเงินค่าที่ดินโดยแนบหนังสือยินยอมให้ใช้พื้นที่จาก อบต. คลองด่านรวมอยู่ด้วย

หนังสือดังกล่าวลงวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๑ ลงนามโดยนายณรงค์ ยอดศิริจินดา ประธาน อบต. โดยอ้างมติที่ประชุมสมัยวิสามัญประจำปี ๒๕๔๑ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๑ ในวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๔๑ ว่าอนุญาตให้ใช้พื้นที่สำหรับก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียได้²²

แต่เมื่อตรวจสอบเบื้องหลังการดำเนินการก็พบว่า กระบวนการขอความยินยอมจาก อบต. เริ่มต้นจากกรมควบคุมมลพิษทำหนังสือลงวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๐ ขอความร่วมมือจากสำนักงานจังหวัดสมุทรปราการในการประสานงานกับ อบต. คลองด่าน เพื่อออกหนังสือยินยอมให้ใช้ที่ดินในการก่อสร้างโครงการโดยด่วน²³ ต่อมาในวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๔๑ ทางจังหวัดโดยผู้ว่าราชการฯ วีระ รอดเรือง จึงออกหนังสือถึงนายอำเภอบางบ่อ²⁴ ระบุให้ประสานงานกับ อบต. คลองด่าน โดยกำหนดด้วยว่าหนังสือยินยอมนั้นจะต้องถึงจังหวัดภายในวันที่ ๑๕ มกราคม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การดำเนินการในเรื่องนี้เป็นไปในลักษณะของการบังคับบัญชาสั่งการมากกว่าจะเป็นการปรึกษาหารือหรือการขอความเห็นโดยอิสระ เพราะหนังสือทั้งของกรมควบคุมมลพิษและของจังหวัดสมุทรปราการมุ่งแต่จะได้เอกสารยินยอมฯ เท่านั้น ที่สำคัญการดำเนินการยังเป็นไปอย่างเร่งรัดยิ่ง ทั้งที่เรื่องที่ อบต. คลองด่านต้องตัดสินใจนี้เป็นเรื่องของโครงการขนาดใหญ่ราคาหลายหมื่นล้านบาทซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชุมชนในวงกว้างและหลากหลายด้าน ตลอดจนเป็นการตัดสินใจที่มีผลกระทบยาวนานอย่างน้อย ๕๐ ปี

ในส่วนการพิจารณาของ อบต. คลองด่านเองก็มีข้อน่าสังเกตเรื่องความเร่งรัดเช่นเดียวกัน เพราะแม้ว่าหนังสือยินยอมที่ประธาน อบต. คลองด่านลงนามจะล่าช้ากว่าที่ทางจังหวัดกำหนดไป ๕ วัน แต่นหนังสือดังกล่าวก็อ้างถึงการพิจารณาที่เกิดขึ้นจากการประชุมเพียงครั้งเดียว ซึ่งตามรายงานการประชุมในวันดังกล่าวระบุว่า การประชุมนั้นเริ่มต้นเวลา ๑๐.๐๐ น. และยุติลงในเวลา ๑๒.๐๐ น. เท่ากับใช้เวลาในการประชุมทั้งหมดเพียง ๒ ชั่วโมง

ยกค่าปรับเอทีบี-เร่งโอนสิทธิ์ที่ดิน-ยุบประชาพิจารณ์

ในขณะที่กรมควบคุมมลพิษตอบสนองเรื่องหนังสือยินยอมให้ใช้พื้นที่ด้วยการเร่งรัดไปทางจังหวัดสมุทรปราการและ อบต. คลองด่าน แต่สำหรับเรื่องผลการประชาพิจารณ์ กรมควบคุมมลพิษไม่ได้ตอบสนองข้อเรียกร้องของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใด กลับใช้วิธีทำเรื่องเสนอผ่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ เพื่อชี้แจงตรงไปยังสำนักงบประมาณว่า

เพราะเหตุใดโครงการนี้จึงไม่จำเป็นต้องทำประชาพิจารณ์

ตามหนังสือด่วนที่สุดของกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ลงวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ ลงนามโดยยิ่งยง มนะสิการ อ้างว่า คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบกับแผนงานโครงการนี้ตั้งแต่วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๓๘ ก่อนที่จะมีมติคณะรัฐมนตรีในเรื่องประชาพิจารณ์เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๓๘ และก่อนที่จะระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องการทำประชาพิจารณ์จะประกาศใช้ในวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙ อีกทั้งโครงการนี้ใช้เงินส่วนหนึ่งจากเงินกู้เอทีบี ซึ่งมีข้อกำหนดในเรื่องการจ่ายค่าปรับหากไม่สามารถใช้เงินตามงวดที่วางไว้ และตามสัญญาที่ลงนามกับผู้รับจ้างก็ระบุให้ต้องโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินภายในวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑

ดังนั้นหากจะต้องทำประชาพิจารณ์ก่อนซื้อที่ดินก็จะทำให้การดำเนินโครงการล่าช้าจนเกิดความเสียหายต่อประเทศชาติและประชาชนได้

ส่วนการยกมติดคณะรัฐมนตรีที่อนุมัติหลักการโครงการเบื้องต้นที่ให้พื้นที่โครงการเป็น “บางปลาгод” และ “บางปูใหม่” ส่วน “คลองด่าน” เพิ่งจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับเมื่อช่วงหลังของปี ๒๕๓๙ มีข้อน่าสังเกตว่า มติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวรับรู้เรื่องการย้ายสถานที่ตั้งระบบบำบัดน้ำเสียคลองด่านก็คือมติเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๔๐ ซึ่งในเวลานั้นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องการทำประชาพิจารณ์ประกาศใช้แล้ว ถ้าหากทางผู้ดำเนินโครงการต้องการให้ชาวคลองด่านมีโอกาสได้ร่วมกำหนดชีวิตของตนเอง ก็มีเวลายาวนานกว่า ๑ ปีให้ดำเนินการได้

ปฏิบัติการที่สนับสนุนให้ขั้นตอนประชาพิจารณ์ถูกข้ามไป ก็คือได้มีการเร่งรัดเซ็นสัญญาเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๐ โดยมีเงื่อนไขว่าต้องมีการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินที่คลองด่านจำนวนประมาณ ๑,๙๐๓ ไร่ ภายในระยะเวลาครึ่งปี อันเป็นการผูกมัดให้คลองด่านต้องตกเป็นจุดที่ตั้งบ่อบำบัดน้ำเสียอย่างสมบูรณ์ภายในวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ วันเดียวกับที่การก่อสร้างเริ่มต้นขึ้น

เงื่อนไขกรรมสิทธิ์ที่ดิน-คลองสาธารณะในโครงการ

เนื่องจากสภาพพื้นที่ของสถานที่ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่คลองด่านเป็นที่ดินราบริมฝั่งทะเลอ่าวไทยตอนใน พื้นที่บริเวณนี้จึงเต็มไปด้วยลำคลองสายน้อยใหญ่ ซึ่งในการซื้อขายที่ดินจำนวน ๑,๙๐๓ ไร่ ๓๑ ตารางวา นั้น มีคลองบางสายถูกรวมเข้าไปด้วย โดยคลองที่สำคัญก็คือ “คลองดอน” โดยแนวคลองนั้นไหลพาดผ่านใจกลางพื้นที่ตั้งโครงการและแบ่งแผ่นดินออกเป็นสองส่วนอย่างชัดเจนทีเดียว²⁵

นอกจากนี้พื้นที่ที่ตั้งโครงการทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ยังกินเอาคลองสาธารณะประโยชน์อีกสายเข้าไปด้วย ทิศทางการไหลในช่วงต้นสายนั้นมุ่งไปทางทิศตะวันตกและอยู่นอกพื้นที่โครงการ ทว่าในช่วงปลายคลองที่มีการแตกสาขาไหลออกสู่ทะเลเป็นหลายแนว ทั้งหมดถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ตั้งโครงการไปด้วย แต่ปรากฏว่าในจุดที่ดินบางแปลงกลับไม่ได้ระบุถึงการมีอยู่ของคลองเหล่านี้

ยิ่งกว่านั้น ในการออกแบบจัดวางแผนโครงการได้มีการเสนอขอแก้ไขเปลี่ยนแปลงแนวคลอง โดยจะปิดคลองตอนในช่วงที่ไหลผ่านที่ตั้งของระบบบำบัดน้ำเสียทั้งหมด (หมายถึงเฉพาะที่ปรากฏในโฉนด) แล้วผันน้ำให้ไหลไปลงคลองที่ขุดขึ้นใหม่²⁶ ซึ่งการปิดในที่นี้ ความหมายจริง ๆ ก็คือการถมแนวคลองเดิมเสียนั่นเอง

การที่ทางผู้ก่อสร้างเสนอถมคลองตอนจึงไม่เพียงละเมิดต่อสิทธิของคนในพื้นที่เท่านั้น แต่เท่ากับละเมิดต่อบรรดาคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตอนในของแผ่นดินที่ได้รับประโยชน์จากการทำหน้าที่ของคลองนี้ด้วย ทั้งนี้แทบไม่ต้องพูดถึงประเด็นที่ว่า คลองสาธารณะทั้งหลายตกไปอยู่ในพื้นที่ที่เอกชนครอบครองนั้นหมายถึงอะไร

บ่อน้ำเสียยักษ์ ๒,๐๐๐ ไร่ไม่มี EIA

ชี้สารพิษ/กาก/กลืนคุกคามทะเล

โครงการนี้แม้ดูเหมือนว่าจะเป็นโครงการเพื่อสิ่งแวดล้อม แต่กลับไม่มีการศึกษาหรือจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือ EIA ไม่มีการประเมินผลกระทบทางสังคม หรือ SIA โดยเฉพาะในจุดของการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่ได้ชื่อว่าใหญ่ที่สุดในเอเชีย ณ ที่คลองด่านนั้น ไม่มีแม้แต่การศึกษาถึงสภาพความเหมาะสมของพื้นที่ ตลอดจนความเป็นไปได้หรือความสมเหตุสมผลในด้านใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเทคนิควิศวกรรมหรือด้านเศรษฐกิจ

จากการจัดรับฟังความคิดเห็นทางวิชาการรวม ๒ ครั้ง ในช่วงครึ่งหลังของปี ๒๕๔๒ โดยกรมควบคุมมลพิษเอง บรรดานักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านการบำบัดน้ำเสียได้ร่วมกันระบุถึงปัญหาและผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมไว้หลายด้าน มีประเด็นที่สำคัญ ๆ หลายประเด็น²⁷

โดยกล่าวว่า ระบบบำบัดน้ำเสียที่ก่อสร้างขึ้นในพื้นที่เกือบ ๒,๐๐๐ ไร่ที่คลองด่านนั้นจะต้องรองรับน้ำทิ้งจากทั้งบ้านเรือนและโรงงานอุตสาหกรรมสูงถึงวันละ ๕๒๕,๐๐๐ ลบ.ม. โดยที่เมื่อผ่านการบำบัดแล้ว น้ำทั้งหมดจะถูกปล่อยลงสู่ท้องทะเลบริเวณคลองด่าน ผลกระทบต่อระบบนิเวศชายฝั่งและทรัพยากรชายฝั่งจึงอยู่ในข่ายที่จะได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงระดับความเค็มและการปนเปื้อนโลหะหนัก สารพิษ และสารแขวนลอยต่าง ๆ

ปัญหาของกลิ่นเหม็นที่จะเกิดขึ้นจากบ่อกักน้ำเสียหรือบ่อบำบัดน้ำช่วงแรกซึ่งไม่มีการเติมอากาศและจากบ่อกักกากตะกอนที่จะมีลักษณะของการหมักหมมจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน และผู้รับผลกระทบจากกรณีเรื่องกลิ่นนี้ก็คือชาวบ้านในพื้นที่ที่ไม่เคยได้รู้ล่วงหน้าและไม่เคยได้มีสิทธิมีเสียงต่อโครงการนี้นั่นเอง ทั้งนี้ในบริเวณรัศมี ๒ กิโลเมตรรอบพื้นที่โครงการนั้น

จากแนวโน้มผลกระทบทั้ง ๓ ประการข้างต้นนี้ การดำเนินโครงการนี้จึงไม่ต่างกับเป็นการสร้างภัยคุกคามต่อชาวชุมชนคลองด่าน และละเมิดสิทธิของชาวบ้านในการที่จะอยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่ดี ย่อมรวมถึงการละเมิดต่อฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ของพวกเขา ซึ่งอาจจะต้องเผชิญหน้ากับการถูกบีบบังคับให้อพยพถิ่นฐาน

ทรัพยากรชายฝั่งถูกคุกคาม ชุมชนเผชิญหน้าสิ้นไร้อาชีพ

ปรากฏหลักฐานที่มีอยู่ไม่มากก็บ่งชี้ชัดเจนว่า บางส่วนของพื้นที่ที่โครงการจัดซื้อไว้เป็นพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำดั้งเดิม²⁸ และจากสำเนาเอกสารของกรมควบคุมมลพิษเองที่ใช้แนบสำหรับการพิจารณาเรื่องการเปลี่ยนแนวน้ำไหลของคลองดอน ก็มีอยู่จุดหนึ่งที่ระบุว่า “ก่อนเริ่มโครงการมีเกษตรกรทำนาหอยและนากุ้งอยู่บนพื้นที่ WWTP* ซึ่งใช้เรือสัญจรไปมาบนคลองดอน ปัจจุบันได้ย้ายเกษตรกรออกไปหมดแล้ว จึงมีแต่เรือของเกษตรกรที่มาวางขายจับปลาในคลองดอน” นี่จึงสะท้อนว่า ในการดำเนินโครงการนี้มีการไล่คนออกจากพื้นที่ทำกินของเขาโดยตรงอยู่เหมือนกัน

และจากการที่คณะทำงานพิเศษของเอทีบีร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมควบคุมมลพิษลงมาติดตามการดำเนินงานของโครงการเป็นครั้งแรกในระหว่างวันที่ ๑๙-๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๓ ได้เขียนบันทึกช่วยจำขึ้น เนื้อหาตอนหนึ่งของบันทึกระบุชัดเจนว่า มีการหารือกันเกี่ยวกับมาตรการลดผลกระทบด้วยวิธีการจัดเขตกันชนบริเวณชายฝั่ง²⁹

สำหรับรายละเอียดของมาตรการดังกล่าว จดหมายฉบับหนึ่งของเอทีบีเองบอกเล่าไว้ว่า “อาจจะต้องมีการสร้างพื้นที่กันชนรอบ ๆ บริเวณกักเก็บน้ำเสียผ่านการบำบัดของโครงการ ขณะเดียวกันก็อาจจำเป็นต้องยกเลิกใบอนุญาตทำประมงบางส่วนภายในเขตพื้นที่กันชนดังกล่าว โดยที่รัฐบาลไทยจะจ่ายเงินชดเชยแก่ชาวประมง...”

ทั้งนี้ตามบันทึกช่วยจำของคณะทำงานพิเศษฯ ยังเสนอแนะด้วยว่า ในการจัดเขตกันชนอาจต้องมีการจัดเตรียมแผนการจัดถิ่นที่อยู่ใหม่ (resettlement plan) ตามนโยบายของเอทีบี เพราะแม้ว่าจะไม่จำเป็นต้องมีการโยกย้ายประชาชน แต่ก็จำเป็นต้องพิจารณาถึงเรื่องการสูญเสียโอกาสในการทำฟาร์มหอยแมลงภู่ในเขตกันชน และการจ่ายค่าชดเชยอย่างเหมาะสมให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบ

ข้อเสนอการทำเขตกันชนในทะเลเท่ากับเป็นการยอมรับโดยปริยายว่า โครงการนี้จะก่อความเสียหายแก่กิจกรรมการเพาะเลี้ยงชายฝั่งของชาวชุมชน แต่แล้วแนวทางแก้ไขปัญหาก็เสนอออกมาซึ่งก็ยิ่งเป็นการเพิ่มความเดือดร้อนเพราะผู้ที่ทำมาหากินทางทะเลบางส่วนจะต้องสูญเสียอาชีพของตนเองไปเลย

* หมายถึงระบบบำบัดน้ำเสีย : wastewater treatment plant – ผู้เขียน

¹ เอกสารประกอบการประชุมคณะกรรมการบริหารโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๑ วันจันทร์ ที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๔๑ ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ

² หนังสือด่วนที่สุด ที่ วว ๐๓๐๒/๑๖๒๓ ลงวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑

³ Aide Memoire of the Asian Development Bank Mission for the Pollution Control Department, Special Review Mission (19-28 June 2000)

⁴ บันทึกข้อความกองจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ ที่ กจน. ๒๖๔๔.๑/๒๕๓๙ ลงวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๓๙ เรื่อง รับของประกวดราคา โครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของจังหวัดสมุทรปราการ

⁵ หนังสือ กค.สป. ส่วนมากที่ วว ๐๒๐๓/๔๐๘๕ ลงวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๔๐ เรื่อง ขออนุมัติจัดจ้างกลุ่มบริษัทเพื่อเป็นผู้ดำเนินโครงการออกแบบรวมก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก

⁶ หนังสือของกลุ่มบริษัท Marubeni – Hyundai – Sumitomo Consortium ถึงกรมควบคุมมลพิษ ลงวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๐

⁷ บันทึกข้อความกองจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ ที่ กจน. /๒๕๔๐ ลงวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๐ เรื่อง การรับของประกวดราคาโครงการก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ

⁸ เอกสาร “วาระเพื่อพิจารณา” โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ; รายงานการประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ครั้งที่ ๒/๒๕๔๐ วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐ ณ ตึกสันติไมตรีหลังใน ทำเนียบรัฐบาล

⁹ บันทึกข้อความกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ที่ วว ๐๓๐๒/๓๑๕๔ ลงวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๐ เรื่อง โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ; เอกสารแนบเรื่อง มติคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ครั้งที่ ๒/๒๕๔๐ เรื่อง โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ

¹⁰ หนังสือกรมควบคุมมลพิษ ที่ วว ๐๓๐๑/๓๓๙๒ ลงวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๔๐ เรื่อง ขอให้พิจารณาคำแนะนำที่เหมาะสมราคาสำหรับการว่าจ้างแบบเหมารวม (Turn key) เพื่อการออกแบบรวมก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก

¹¹ หนังสือกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ที่ วว ๐๓๐๒/๑๐๓๙๔ ลงวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๔๐ เรื่อง ขอยกยเวลาก่อนนี้ผูกพันข้ามปีงบประมาณของการว่าจ้างแบบเหมารวม (Turn key) เพื่อการออกแบบรวมก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ฝั่งตะวันออกและตะวันตก

¹² เอกสารแนบประกอบหนังสือกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ที่ วว ๐๓๐๒/๑๐๓๙๔ (เพ่งช้าง)

¹³ หนังสือสำนักงบประมาณที่ นร ๐๔๑๒/๓๐๒๐๔ ลงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๔๐ เรื่อง ขอให้พิจารณาคำแนะนำที่เหมาะสมราคาสำหรับการว่าจ้างแบบเหมารวม (Turn key) เพื่อการออกแบบรวมก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก

¹⁴ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ นร ๐๒๐๕/๑๑๓๗๔ ลงวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๔๐ เรื่อง ขอยกยเวลาก่อนนี้ผูกพันข้ามปีงบประมาณของการว่าจ้างแบบเหมารวม (Turn key) เพื่อการออกแบบรวมก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก

¹⁵ หนังสือ กค.สป. ส่วนมากที่ วว ๐๒๐๓/๔๐๘๕ ลงวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๔๐, อ้างแล้ว

¹⁶ กรมควบคุมมลพิษ. พฤษภาคม ๒๕๔๔. เอกสารเรื่อง “ไขข้อข้องใจ” โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ, น. ๕-๖ และเอกสารชื่อเดียวกัน ฉบับเดือนมีนาคม ๒๕๔๔, น. ๔

¹⁷ Minutes of Loan Negotiations ซึ่งลงนามในวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๙; บันทึกข้อความกองจัดการน้ำเสีย กรมควบคุมมลพิษ ที่ กจน. ๐๓๐๕/๒๕๓๙ ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙ เรื่อง ประกาศเชิญชวนผู้สนใจยื่นเอกสารแสดงคุณสมบัติเบื้องต้นเพื่อขายที่ดินสำหรับใช้ในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ

¹⁸ ประกาศกรมควบคุมมลพิษ เรื่อง เชิญชวนผู้สนใจยื่นเอกสารแสดงคุณสมบัติเบื้องต้นเพื่อขายที่ดินสำหรับใช้ในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ

¹⁹ บันทึกข้อความกองจัดการน้ำเสีย กรมควบคุมมลพิษ ที่ กจน. ๐๘๐๘/๒๕๓๙ ลงวันที่ ๙ เมษายน ๒๕๓๙ เรื่อง รายชื่อผู้สนใจยื่นเอกสารแสดงคุณสมบัติเบื้องต้นเพื่อขายที่ดินสำหรับใช้ในการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก

²⁰ คำสั่งกรมควบคุมมลพิษที่ ๒๐๐/๒๕๓๙ ลงวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๓๙ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกผู้มีความรู้คุณสมบัติเบื้องต้นเพื่อขายที่ดินสำหรับใช้ในโครงการออกแบบรวมก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก

²¹ หนังสือเลขที่ ๐๓๐๒/๐๓๕๙ ลงวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๔๑ ลงนามโดยศิริบุญชัย ไพโรจน์บริบูรณ์ อธิบดีกรมควบคุมมลพิษ

²² หนังสือองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน ที่ สป ๗๒๒๐๑/๐๖ ลงวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๑ เรื่อง หนังสือยินยอมให้ใช้พื้นที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน

²³ หนังสือกองจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ ที่ วว ๐๓๐๒/๑๑๕๔ ลงวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๐ เรื่อง หนังสือยินยอมให้ใช้พื้นที่จากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

²⁴ หนังสือด่วนที่สุด ที่ สป ๐๐๑๗.๒ / ๑๔๙ ลงวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๔๑ เรื่อง หนังสือยินยอมให้ใช้พื้นที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน

²⁵ เพิ่งอ้าง

²⁶ สำเนาหนังสือกรมควบคุมมลพิษที่ วว ๐๓๐๒/๓๖๗๗ ลงวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๔๑ เรื่อง ขอแก้ไขเปลี่ยนแปลงแนวน้ำไหลของคลองดอนที่ไหลผ่านพื้นที่ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ เรียนผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ ลงนามโดยศิริบุญชัย ไพโรจน์บริบูรณ์ อธิบดีกรมควบคุมมลพิษ

²⁷ สรุปคำถาม/ข้อคิดเห็นของนักวิชาการ ข้อชี้แจงและคำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการออกแบบระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ สืบเนื่องจากการประชุมเพื่อนำเสนอและรับฟังความคิดเห็นเชิงวิชาการ ครั้งที่ ๑ วันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๔๒ ณ ห้องประชุม กรมควบคุมมลพิษ; สรุปผลการประชุม Technical Hearing ครั้งที่ ๒ โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ วันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๒

²⁸ บริษัทแอสติคอน คอร์ปอเรชั่น จำกัด. ๒๕๔๓. อ้างแล้ว

²⁹ Aide Memoire of the Asian Development Bank Mission for the Pollution Control Department, Special Review Mission (19 - 28 June 2000)

กระบวนการทวงสิทธิฯ ยึดเยื่อ ทบทวนชัยชนะและบทเรียน

การประกาศสั่งการให้หยุดการก่อสร้างโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียที่คลองด่านโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ นับได้ว่าเป็นชัยชนะเบื้องต้นของชาวคลองด่านและสองคลอง หลังจากการต่อสู้เรียกร้องมาอย่างยาวนานกว่า ๔ ปี

ตลอดเวลากว่า ๔ ปีดังกล่าวนี้ ชาวคลองด่านและสองคลองไม่เพียงต่อสู้อย่างยาวนานและต่อเนื่อง หากยังดำเนินการเรื่องต่าง ๆ อย่างจริงจังและทุ่มเท ที่สำคัญ การต่อสู้ของพวกเขาเปิดมิติใหม่หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของการเจาะลึกด้านข้อมูลและการประสานกับภาคส่วนต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยที่มิคนท้องถิ่นเองเป็นศูนย์กลาง

อย่างไรก็ดี จนบัดนี้ภารกิจของพวกเขาก็ยังยังไม่สิ้นสุด เพราะยังไม่มีภาคตัดสินใจที่แน่ชัดว่า จะมีการยกเลิกการใช้บ่อบำบัดที่คลองด่านอย่างเด็ดขาดหรือไม่

ตั้งคำถามถึงความเป็นมา

เสาะแสวงหาความเป็นจริง

ด้วยเหตุที่โครงการนี้มีการพัฒนาและเตรียมการมาอย่างปกปิดเคลือบแคลงมาโดยตลอด ดังนั้นเมื่อแรกที่มีการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียของโครงการเริ่มต้นขึ้น ณ ผืนดินริมทะเล ช่วงกิโลเมตรที่ ๕๘ ของถนนสุขุมวิท ในเขตตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ นับตั้งแต่วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ ปรากฏหลักฐานของชาวคลองด่านและสองคลองก็คือความฉงนและความอยากรู้อยากเห็น

วันที่ ๔ ธันวาคม ปีเดียวกันนั้นประชาชนตำบลคลองด่านจึงได้เริ่มรวมตัวกันและทำหนังสือถามไปยังกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ กรมควบคุมมลพิษ นำโดย ดร. ยური อินนา ผู้อำนวยการกองจัดการคุณภาพน้ำ ในฐานะผู้อำนวยการโครงการ เดินทางมาประชุมชี้แจงกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สุขาภิบาลคลองด่าน โดยไม่มีการแจ้งให้ประชาชนทั่วไปเข้าร่วมรับฟังแต่อย่างใด

ผลการชี้แจงของเจ้าหน้าที่กรมควบคุมมลพิษช่วยให้ตัวแทนชาวบ้านทราบถึงรายละเอียดของโครงการยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำให้ความรู้สึกไม่อาจยอมรับเกิดขึ้นในทันทีด้วย เนื่องจากการชี้แจงไม่อาจตอบข้อสงสัยต่าง ๆ ของชาวบ้านได้ โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งต่อสภาพแวดล้อมและวิถีการทำมาหากิน

หลังการชี้แจงอันคลุมเครือจากหน่วยงานเจ้าของโครงการในครั้งแรกนั้น จดหมายเปิดผนึกและใบแจ้งข่าวต่าง ๆ ก็ปลิวว่อนไปทั่วภายในชุมชนทั้งสองแห่ง โดยเฉพาะที่คลองด่าน ส่งผลให้เกิดการรับรู้อย่างทั่วถึงกัน อันนำมาสู่การรวมตัวของชาวคลองด่านและสองคลองในการดำเนินการเคลื่อนไหวรูปแบบต่าง ๆ นับแต่นั้นมา

เสียงร้องจากชุมชนสู่ทุกหน่วยงานรัฐ ยื่นคำขาดหยุดโครงการละเมิดสิทธิ

ตลอดระยะเวลากว่า ๔ ปี โดยเฉพาะในช่วงระยะ ๒ ปีแรก ชาวคลองด่านและสองคลองดำเนินมาตรการเรียกร้องอย่างต่อเนื่อง นอกจากหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการโดยตรงคณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาปัญหาการใช้งบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชน ในคณะกรรมการการปกครอง สภาผู้แทนราษฎร เป็นหน่วยงานแรกที่ได้รับจดหมายร้องเรียนจากชาวบ้านอย่างเป็นทางการ โดยเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๔๒ คณะดังกล่าวก็ได้เดินทางมายังอำเภอบางบ่อเพื่อตรวจสอบสภาพพื้นที่และรับฟังปัญหา^๑ ชาวบ้านทั้งสองตำบลประมาณ ๗๐๐ คนได้ยื่นจดหมายต่อนายमुख สุลิมาน ประธานของคณะอนุกรรมการ^๒

จากนั้นในวันที่ ๒๓ เดือนเดียวกัน ชาวคลองด่านและสองคลองประมาณ ๑,๕๐๐ คน ก็เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรี นายชวน หลีก ผลก็คือ อีกประมาณ ๑ เดือนต่อมา ทางสำนักนายกรัฐมนตรีก็ได้ส่งหนังสือถึงจังหวัดแจ้งให้ทบวงและตรวจสอบโครงการตามที่ราษฎรร้องเรียน^๓

ในขณะที่ทางจังหวัดก็ได้รับเรื่องร้องเรียนโดยตรงเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม และได้ทำหนังสือตอบกลับในเวลาต่อมาว่า จังหวัดฯได้แจ้งให้กรมควบคุมมลพิษดำเนินการต่อไปแล้ว^๔

อบต. คลองด่านเองก็ถูกชาวบ้านตรวจสอบและแจ้งให้ปฏิบัติหน้าที่ที่มีอยู่ตามที่กฎหมายกำหนด

ส่วนในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ปีเดียวกัน สนิท คล่องแคล่ว ทำหนังสือร้องเรียนอธิบดีกรมประมง

วันที่ ๙ พฤศจิกายน ประธานกรรมการบริหาร อบต. คลองด่านได้ยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรี

สำหรับในปี ๒๕๔๓ ในวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ชาวบ้านได้ยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เรียกร้องให้แต่งตั้งคณะกรรมการไต่สวนสาธารณะกรณีโครงการจัดการน้ำเสียที่ตำบลคลองด่าน แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนอง

นอกจากนี้ในวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๓ ชาวบ้านทั้งสองตำบลยังได้ยื่นหนังสือต่อประธานคณะกรรมการชุดสิ่งแวดล้อม ชุดการปกครอง และชุดเกษตร ของวุฒิสภา อย่างไรก็ตาม โครงการก็ยังคงดำเนินการก่อสร้างต่อไป กระทั่งล่วงถึงปี ๒๕๔๔ ในวันที่ ๕ มีนาคมชาวบ้านในนามกลุ่มปกป้องสิทธิ (คลองด่านและสองคลอง) ยื่นหนังสือต่อ อบต. คลองด่าน โดยมีข้อเรียกร้องถึงรัฐบาลและผู้เกี่ยวข้องโดย

๑) ให้ประกาศเขตพื้นที่ตำบลคลองด่านและตำบลสองคลองเป็นเขตอนุรักษ์เพื่อการเกษตรและประมง

๒) ให้ยกเลิกโครงการขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตในเขตอนุรักษ์เพื่อการเกษตรและประมงนี้

๓) ให้หยุดการก่อสร้างโครงการบำบัดน้ำเสียตั้งแต่กิโลเมตรที่ ๓๘ จนถึงกิโลเมตรที่ ๕๕ และให้หยุดการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนร่วมบางบ่อ (ไอพีที) ทันที

อีกทั้งต่อมามีการยื่นข้อเรียกร้องเดียวกันนี้ต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยด้วย

ส่วนรัฐบาลภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้รับหนังสือร้องเรียนจากชาวบ้านเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๔ ซึ่งนายกรัฐมนตรีก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการพิจารณาตัดสินใจในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการขึ้นในวันที่ ๑๘ ตุลาคม ปีเดียวกัน

จับมือพันธมิตรเปิดประเด็นสู่สากล ตรวจสอบเอดีบี “เจ้าหนี้ก็มีปัญหา”

การเข้าร่วมกิจกรรมกับคณะทำงานติดตามผลกระทบโครงการเงินกู้เอดีบีอันประกอบด้วยองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน และกลุ่มวิชาการ รวม ๓๘ องค์กรที่เชื่อมประสานกันขึ้นเป็นเครือข่ายภายใต้การผลักดันของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) นับว่ามีส่วนอย่างสำคัญในการขยับให้การเรียกร้องของชาวคลองด่านและสองคลองมีความเป็นสาธารณะขึ้น และก้าวสู่การรับรู้ที่กว้างขวางขึ้นถึงระดับระหว่างประเทศ ตลอดจนมีส่วนช่วยขยายแนวร่วมทั้งภายในและนอกประเทศ

จากการที่คณะทำงานจัดทำเอกสารชื่อ “โครงการบำบัดน้ำเสียที่คลองด่าน สองหมื่นสามพันล้านผลาญทรัพยากรอ่าวไทยหรือแก้ไขปัญหาสีเขียวคลอง” ส่งผลให้เอดีบีส่งคณะทำงานพิเศษที่ประกอบด้วยตัวแทนจากเอดีบีร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมควบคุมมลพิษลงมาติดตามการดำเนินงานของโครงการเป็นครั้งแรก

หลังจากนั้นยังได้เรียกร้องให้หน่วยตรวจสอบการทุจริต (anticorruption unit) ของเอดีบีเข้ามาตรวจสอบ ซึ่งก็ได้มีการส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๓

ตลอดช่วงหลังของปี ๒๕๔๓ และตลอดปี ๒๕๔๔ การจัดเอดีบีดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงปลายปี ๒๕๔๓ เริ่มมีการหันมาใช้ช่องทาง “นโยบายการตรวจสอบ” ของเอดีบีเอง ทั้งนี้ในวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ตัวแทนชาวบ้านคลองด่านและสองคลองได้เริ่มต้นส่งคำร้องที่หยิบยกประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของโครงการถึงประธานเอดีบี เรียกร้องซ้ำอีกครั้งให้ยุติการเบิกจ่ายเงินกู้แก่โครงการ และให้ตรวจสอบการดำเนินงานโครงการซึ่งละเมิดนโยบายต่าง ๆ ของเอดีบีเอง

ระหว่างนั้น ช่วงวันที่ ๕ - ๑๑ พฤษภาคม ดาวัลย์ จันทรพิสัย ตัวแทนชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง มีโอกาสเดินทางไปร่วมงานการประชุมประจำปีของเอดีบีที่ฮาวาย และได้ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนจากนานาชาติ เรียกร้องและยื่นหนังสือต่อประธานเอดีบี เพื่อให้หยุดการสนับสนุนเงินกู้โครงการระบบบำบัดน้ำเสียที่ตำบลคลองด่าน

ในที่สุดในวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๔ คณะกรรมการผู้บริหารระดับสูงของเอดีบีก็เห็นชอบให้ดำเนินขั้นตอนการตรวจสอบได้ ซึ่งถือว่าเป็นโครงการแรกในประวัติศาสตร์การดำเนินงานของเอดีบีที่มีการอนุมัติเช่นนี้

จัดไม่ตาย “ยึดพื้นที่-ขวางงานก่อสร้าง”

เช่นเดียวกับการคัดค้านโครงการอื่นๆของรัฐ ชาวคลองด่านก็ใช้การชุมนุมแสดงพลัง โดยมีการระดมผู้คนเดินทางไปชุมนุมกันที่บริเวณลานพระบรมรูปทรงม้า รัชกาลที่ ๕ เป็นจำนวนกว่า ๒๐ คันรถบัส เป็นการเปิดประเด็นสู่สาธารณะครั้งแรก

ในวันที่ ๑๖ เมษายน เมื่ออธิบดีกรมควบคุมมลพิษเดินทางมาชี้แจงเกี่ยวกับโครงการที่บริเวณสถานที่ก่อสร้าง ส่งผลให้อธิบดีกรมควบคุมมลพิษสั่งระงับการก่อสร้างระหว่างวันที่ ๒๐ - ๒๔ เมษายน^๕

การแสดงจุดยืนครั้งใหญ่ของชาวบ้านในรอบปี ๒๕๔๒ เกิดขึ้นอีกครั้งในวันที่ ๑ กรกฎาคม โดยประชาชนประท้วงปิดถนนหน้าสถานที่ก่อสร้างโครงการ

ในการนี้อธิบดีกรมควบคุมมลพิษได้มีคำสั่งหยุดการก่อสร้าง ๗ วัน ขณะที่ทางผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการมีหนังสือถึงปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ แสดงความเห็นด้วยกับข้อเสนอของชาวบ้าน^๖

ล่วงถึงปี ๒๕๔๓ เมื่อชาวคลองด่านและสองคลองได้เข้าร่วมกิจกรรมกับคณะทำงานติดตามผลกระทบโครงการเงินกู้เอดีบี ก็มีทั้งในส่วนของ การจัดเวทีคู่ขนานและการเดินขบวนของประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากโครงการที่เอดีบีมีส่วนสนับสนุน

จากนั้นในช่วงปลายปี ระหว่างวันที่ ๒๔ - ๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๓ ชาวคลองด่านและสองคลองมีการชุมนุมประท้วงบริเวณทางเข้าที่ตั้งโครงการ ทั้งนี้ในระหว่างการชุมนุม ปรากฏว่ามีคนงานในพื้นที่ก่อสร้างเกือบ ๑๐๐ คน ฝ่าด่านตำรวจออกมาขว้างปาก้อนไม้และเหล็กใส่กลุ่มผู้ชุมนุม ทำให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บราว ๒๐ คน

สำหรับในเรื่องการยึดพื้นที่ พื้นที่ที่ถูกปิดกั้นนั้นมีระยะทางเพียง ๑,๒๐๐ เมตร ซึ่งนอกจากจะต้องวางท่อรวบรวมน้ำเสียแล้ว จะต้องมีการก่อสร้างบ่อบั่กหรือดักน้ำเสียด้วย ๓ จุด หากเปรียบเทียบจุดที่ถูกปิดกั้นนี้คิดเป็นสัดส่วนเพียง ๑ เปอร์เซ็นต์ ทว่าทราบเท่าที่ไม่มีการดำเนินการในช่วงนี้ ระบบทั้งหมดที่เหลือกับบ่อบั่กก็ไม่อาจใช้งานได้ เพราะขาดจุดที่จะเชื่อมถึงกัน

นี่จึงนับเป็นไม้ตายประการหนึ่ง แต่ในทางกลับกัน ทำให้เอกชนผู้รับเหมาใช้เป็นข้ออ้างของการทำงานไม่เสร็จตามกำหนดเวลานานกว่าปี

จับประเด็นตรวจสอบเชิงลึก

พันธมิตรหนุนเปิดโปง “คอร์รัปชัน”

ไม่ผิดที่จะกล่าวว่า การหันทิศทางการต่อสู้มาสู่การตรวจสอบเชิงลึกและมุ่งหน้าเปิดโปงความไม่ชอบมาพากลของโครงการ แท้แล้วเป็นผลพวงมาจากการไม่ได้รับการตอบสนองอย่างถึงที่สุดจากบรรดานักงานที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานสำคัญอีกหน่วยหนึ่งที่ได้รับเรื่องร้องเรียนของชาวบ้านคือ คณะกรรมการป้องกันและปราบ

ปราชญ์ทูลเกล้าฯ ถวาย (ป.ป.ช.) เมื่อวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๔๓ โดยชี้มูลความผิดของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับโครงการใน ๓ ประเด็น คือ

๑) การทำสัญญาเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทรับเหมา ทำให้รัฐต้องเสียเงินงบประมาณเพิ่มขึ้นจากเดิมถึงหนึ่งหมื่นล้านบาท

๒) การจัดซื้อที่ดินแพงเกินความเป็นจริง

๓) การจัดซื้อที่ดินไม่ครบตามจำนวนที่รัฐต้องจ่ายเงินไป

อย่างไรก็ดี จุดเน้นของการเคลื่อนไหวในระยะหลังไม่ได้อยู่ที่เรื่องของการยื่นหนังสือหรือการแสดงพลังอีกต่อไป หากแต่เป็นเรื่องของการแสวงหาแนวร่วมและการใช้ช่องทางต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบและเปิดโปงปัญหา

ภายใต้การประสานงานกับวุฒิสภา ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและติดตามตรวจสอบโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ขึ้นตามข้อเสนอของ สว. สมุทรปราการ จรูญ ยังประกาศ

ส่วนการร่วมงานกับเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชันก็เท่ากับเป็นการเปิดรณรงค์ในประเด็นการทุจริตของโครงการโดยตรง อันนำมาสู่การทำงานวิจัยในหัวข้อ “โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน : คอร์รัปชันเชิงนโยบาย” ซึ่งได้มีการแถลงข่าวเบื้องต้นถึงผลการวิจัยไปเมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖

นอกจากนี้ยังมีการร่วมมือกับกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรมและหนังสือพิมพ์ผู้จัดการจัดทำและตีพิมพ์หนังสือชื่อ “บ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน โครงการผลาญชาติ”

จากประเด็นท้องถิ่นสู่การตรวจสอบสาธารณะ

การที่ชาวคลองด่านและสองคลองได้เดินทางไปยื่นหนังสือถึงหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมากมายหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ สถาปนาราชฎกรมประมง สภานายความแห่งประเทศไทย ผู้ตรวจการรัฐสภา เอดีบี

ผลจากการยื่นเรื่องต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหลายมีส่วนอย่างมากในการทำให้ประเด็นปัญหานี้ถูกผลักดันสู่ระดับการรับรู้ที่หลากหลายและกว้างขวางกลายเป็นประเด็นของสาธารณะ

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่รับรู้เบื้องต้นก็เพียงพอให้ชาวบ้านได้ข้อสรุปว่า จำเป็นต้องมีการติดตามตรวจสอบโครงการนี้อย่างจริงจัง ในระหว่างกระบวนการต่อสู้กันเองก็ทำให้ได้รับทราบข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติม โดยบางส่วนก็เป็นข้อมูลที่หลั่งไหลเข้ามาเองจากแหล่งที่ไม่เปิดเผย ขณะที่บางส่วนมาจากการสืบค้นของสื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการทำงานของทีมข่าวพิเศษหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้รับความร่วมมืออย่างมากจากองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ รวมทั้งนักวิชาการจำนวนหนึ่ง

ส่วนการตรวจสอบขององค์กรต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวุฒิสภาและศาลปกครองก็มีส่วนช่วยอย่างสำคัญในการทำให้ข้อมูลข่าวสารทางราชการที่มีการปกปิดไว้นั้นถูกเผยออกมา

พิทักษ์สิทธิการมีส่วนร่วมตามรธน.

เปิดโปง อบต.อ้างสิทธิในพื้นที่

ข้อเรียกร้องของชาวคลองด่านและชาวสองคลองต่อการมีส่วนร่วมนั้นชัดเจนนับตั้งแต่ต้น ดังจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ในการชุมนุมครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๔๒ ข้อเรียกร้องหนึ่งในหนังสือที่ยื่นถึงนายกรัฐมนตรีก็คือเรื่องของสิทธิในการมีส่วนร่วม⁷ ทั้งนี้โดยมีการยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญมาตรา ๕๕ ขึ้นมาอ้างอิงด้วย

แต่ข้อเรียกร้องนี้ก็ไม่ได้รับการตอบสนองอยู่เป็นเวลานานเกือบ ๑ ปี กระทั่งในช่วงปลายปี ๒๕๔๒ ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ จึงมีการแต่งตั้งคณะกรรมการประชาพิจารณ์ เพื่อทำหน้าที่จัดการรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการนี้ แต่เมื่อถึงเวลาก็กลับถูกเลื่อนออกไป⁸ และในที่สุดคำสั่งดังกล่าวก็ถูกยกเลิกไป โดยได้มีการออกคำสั่งใหม่⁹ โดยรัฐมนตรีคนเดิมให้มีคณะกรรมการศึกษาปัญหาข้อขัดแย้งโครงการฯ ขึ้นมาแทน

และเมื่อมาชาวบ้านได้ยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีชวน หลีกภัย อีกครั้งในวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓ เรียกร้องให้แต่งตั้งคณะกรรมการไต่สวนสาธารณะกรณีโครงการจัดการน้ำเสียที่ตำบลคลองด่าน

อย่างไรก็ดี ในช่วงปลายปี ๒๕๔๒ นั้นกรมควบคุมมลพิษได้จัดการประชุมเพื่อรับฟังความเห็นทางวิชาการเกี่ยวกับโครงการ รวม ๒ ครั้ง¹⁰ ทว่าประชาชนในพื้นที่กลับไม่มีโอกาสได้เข้าร่วมแม้แต่คนเดียว ส่วนในครั้งที่ ๒ มีตัวแทนชาวบ้านเข้าในฐานะผู้สังเกตการณ์เท่านั้น

แง่มุมการต่อสู้ที่สัมพันธ์กับประเด็นการมีส่วนร่วมโดยตรงอีกประการหนึ่งก็คือ การตรวจสอบกรณีที่มีการควบคุมมลพิษอ้างว่า อบต. คลองด่านมีหนังสือยินยอมให้ใช้พื้นที่ได้ ซึ่งทำให้พบว่า ในวันดังกล่าวมีผู้เข้าร่วมประชุม ๒๕ คน แต่ในรายงานการประชุมกลับระบุว่า ในการลงมติพิจารณาเรื่อง “ขอใช้พื้นที่เพื่อการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย” มีผู้ใช้สิทธิ ๑๕ คนเต็มตามจำนวนสมาชิก โดยออกเสียงยินยอม ๓๗ เสียง งดออกเสียง ๒ เสียง และไม่มีผู้ออกเสียงไม่ยินยอม¹¹

นอกจากนี้ ในเวลาต่อมาบรรดาผู้ที่ลงลายมือชื่อเข้าร่วมประชุมในวันดังกล่าวจำนวน ๒๒ คน ยังได้ร่วมกันเข้าชื่อยืนยันว่า ในการประชุมสมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๑ ณ ห้องประชุมที่ว่าการอำเภอบางบ่อชั้น ๓ ในวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๔๑ ไม่มีมติที่ประชุมเรื่องการขอใช้พื้นที่เพื่อก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียแต่อย่างใด¹² จึงนำไปสู่การดำเนินการร้องเรียนทั้งต่อฝ่ายปกครองและต่อผู้ตรวจการรัฐสภาว่า

หนังสือยินยอมที่ออกโดยประธาน อบต. คลองด่าน ฉบับลงวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๑ นั้นเป็นเอกสารเท็จ

ที่สำคัญ ทำให้เกิดการตรวจสอบกันเองภายใน อบต. และที่สภ อบต. คลองด่านก็มีมติการประชุมเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๔๒ ให้ทบทวนและชะลอการก่อสร้างโครงการไว้ก่อน¹³ ซึ่งมีการแจ้งมติถึงนายกกรรมการด้วย¹⁴

พิทักษ์ทรัพยากร-วิถีชุมชน โต่ สผ.บิตเบือน EIA

ผลจากการพยายามเรียกร้องให้มีการจัดทำEIAทำให้ทางกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม แต่ในที่สุดรายงานที่ออกมาก็ถูกจัดว่าเป็น “แผนการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม” หรืออีเอ็มพี (Environmental Management Plan) ไม่ใช่อีไอเอ ทั้งนี้เพื่อเลี่ยงปัญหาว่าทำไมจึงไม่ทำมาก่อนเริ่มลงมือก่อสร้างโครงการ

แต่เนื่องจากยังคงมีเสียงเรียกร้องต้องการจากชาวบ้านตลอดเวลา ในช่วงต้นปี ๒๕๔๓ ทางกรมควบคุมมลพิษจึงเดินเรื่องจนมีการตีความในทางกฎหมายออกมาว่า น้ำเสียมิใช่สิ่งปฏิกูลหรือวัสดุที่ไม่ใช้แล้วตามประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๔๐) และฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๔๑) โครงการจึงไม่เข้าข่ายต้องจัดทำ EIA¹⁵ อย่างไรก็ตาม จากการวินิจฉัยของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา และคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง กลับมีข้อสรุปไปในทางตรงกันข้าม โดยชี้ว่า โครงการนี้ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม¹⁶ ส่วนการตีความของ สผ. ที่ว่า น้ำเสียมิใช่สิ่งปฏิกูลเป็นการตีความที่ “ไม่เป็นเจตนาารมณ์ของกฎหมาย”¹⁷

กระแสสังคมขานรับ “คลองด่าน”ไม่โปร่งใส

ผลจากการเปิดโปงประเด็นต่อสาธารณะ ร่วมกับการขึ้นเรื่องแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาตรวจสอบ นำมาสู่ข้อสรุปของหน่วยงานต่าง ๆ อย่างน่าสนใจ ดังนี้

๑. ตามรายงานที่คณะกรรมการการปกครอง สภาผู้แทนราษฎร ชุดที่มีนายแก้ว บัวสุวรรณ เป็นประธาน นำเสนอต่อประธานสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๓ ชี้ว่า โครงการนี้เป็นโครงการที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศและใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่สร้างปัญหาในด้านต่าง ๆ ให้กับราษฎรในพื้นที่อย่างมาก อีกทั้งการดำเนินการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ไม่ถูกขั้นตอนและมีลักษณะไม่โปร่งใส

๒. คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา ชุดที่มีนายพนัส ทัศนียานนท์ เป็นประธาน เสนอรายงานต่อที่ประชุมในวันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๔๔ โดยตั้งข้อสังเกตในประเด็นต่าง ๆ ความโดยสรุปคือ¹⁸

- ๑) การเปลี่ยนพื้นที่จากบางปูใหม่มาคลองด่านทำให้งบประมาณโครงการสูงขึ้นโดยไม่จำเป็น
- ๒) หากก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่มีขนาดพอเหมาะ กระจายไปตามแหล่งชุมชนและอุตสาหกรรมจะสอดคล้องกับหลักความรับผิดชอบต่อผู้ก่อมลพิษและจะคุ้มค่าแก่การลงทุนมากกว่า
- ๓) การดำเนินโครงการจะส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศชายฝั่ง และชาวบ้านในพื้นที่ โดยเฉพาะที่ทำการประมงและเพาะเลี้ยงชายฝั่ง

๔) การดำเนินงานมีการฝ่าฝืนกฎหมาย เพราะจะต้องขออนุญาตการตั้งโรงงานและต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อน

สำหรับข้อเสนอแนะของคณะกรรมการฯ คือ รัฐบาลควรที่จะทบทวนโครงการใหม่ โดยชะลอการก่อสร้างไว้ก่อน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตชุมชน และเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงเพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งลูกหลานบานปลายดังที่เคยเกิดขึ้นแล้ว ทั้งนี้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภาได้นำเสนอทางเลือกไว้ ๓ ประการ โดยสรุปคือ

ให้ระงับการดำเนินงานตามโครงการทั้งหมด และให้ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียขนาดเหมาะสมแทน โดยภาครัฐควรให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้ประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และผู้มีส่วนได้เสียมีส่วนร่วม

สำหรับการทำงานของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมชุดนี้เกิดขึ้นก็เพราะชาวคลองด่านและชาวสองคลองได้ยื่นเรื่องร้องเรียนต่อคณะกรรมการคณะนี้พร้อมกับคณะกรรมการคณะอื่น ๆ อีก ๒ คณะ ซึ่งในที่สุดได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมวุฒิสภาในวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๔๔ และมีการส่งเรื่องเข้าสู่การพิจารณาของคณะรัฐมนตรีด้วย¹⁹ แต่คณะรัฐมนตรีภายใต้การนำของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตรก็เพียงแต่มอบหมายให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ และกระทรวงอุตสาหกรรม รับไปพิจารณาดำเนินการ²⁰

ด้วยกระแสสังคมและการเรียกร้องอย่างต่อเนื่องของชาวคลองด่านและสองคลอง นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตรจึงได้ตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง²¹ โดยมีกำหนดระยะเวลาทำงาน ๖๐ วัน แต่ในเวลาต่อมา คณะกรรมการขอขยายเวลาเพิ่มอีก ๑๒๐ วัน เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือจากกรมควบคุมมลพิษในการจัดส่งเอกสารที่ขอไป²² จนกระทั่งวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๔๕ คณะกรรมการตรวจสอบฯ ก็ส่งรายงานถึงนายกฯ ทักษิณ ซึ่งนายกรัฐมนตรียังได้ลงไปตรวจสอบพื้นที่ด้วยตนเอง

ข้อสรุปของคณะกรรมการชุดนี้ระบุเช่นกันว่า การจัดทำโครงการนี้มี “เหตุไม่ปกติวิสัย” เกิดขึ้นโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของที่ดินที่ซื้อเกินจำเป็นจนประเทศสูญเงินอย่างไม่สมควรกว่า ๑,๐๐๐ ล้านบาท ความสิ้นเปลืองในส่วนของระบบท่อประมาณ ๕,๔๐๐ ล้านบาท ส่วนความสิ้นเปลืองของค่าก่อสร้างอยู่ที่เกือบ ๑๐,๐๐๐ ล้านบาท

นอกจากนี้ ในทางด้านกฎหมายก็มีข้อสรุปชี้ชัดว่า “มีประเด็นที่มีได้ปฏิบัติตามข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยังบริหารสัญญาบกพร่อง โดยละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ตามความจำเป็นในอันที่จะรักษาผลประโยชน์ของประเทศไทย จนเป็นเหตุก่อให้เกิดความเสียหาย”²³

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการตรวจสอบฯ ให้ความเห็นว่า ควรให้กรมควบคุมมลพิษดำเนินการต่อเนื่องจนแล้วเสร็จ ทั้งนี้ให้ตั้งคณะกรรมการระดับชาติขึ้นอีกคณะเพื่อตรวจสอบ กำกับ ดูแลในการบริหาร โครงการนี้²⁴

จากผลการจากการชาวบ้านเรียกร้องต่อเอดีบีอย่างเกาะติด ในที่สุดรายงานชิ้นสุดท้ายของคณะผู้ตรวจสอบที่ออกมาเมื่อปลายปี ๒๕๔๔ ก็ได้ระบุชี้ชัดว่า เอดีบีมิได้ปฏิบัติตามนโยบายของธนาคาร ในการดำเนินโครงการบำบัดน้ำเสียที่คลองด่านหลายประการ ได้แก่ นโยบายการให้กู้เพิ่มสำหรับโครงการที่ใช้งบเกิน นโยบายเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเอดีบี นโยบายการโยกย้ายโดยไม่สมควรใจ นโยบายการคำนึงถึงมิติทางด้านสังคม นโยบายธรรมาภิบาล และนโยบายการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ เอดีบียังละเมิดบางส่วนของนโยบายการติดตามและประเมินผลประโยชน์ของโครงการ และนโยบายการวิเคราะห์ทางด้านเศรษฐกิจ

ทางคณะผู้ตรวจสอบยังได้ระบุว่า สิทธิและผลประโยชน์ของประชาชนผู้ซึ่งมีวิถีชีวิตพึ่งพิงอยู่กับการประกอบอาชีพประมงจะได้รับผลกระทบ"²⁵ ส่วนประชาชนซึ่งอาศัยอยู่ในละแวกโรงบำบัดน้ำเสียก็จะได้รับผลกระทบจากกลิ่นและปัญหาที่เกิดจากสารพิษและสารโลหะหนัก"²⁶ เช่นกัน

นอกจากนี้รายงานการตรวจสอบยังสรุปอย่างชัดเจนด้วยว่า "เอคิปีได้กระทำความผิดพลาดอย่างร้ายแรงในขั้นตอนของการประเมินโครงการ การอนุมัติโครงการ และการดำเนินการโครงการจัดการน้ำเสียจังหวัดสมุทรปราการ"²⁷

- ¹ หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๔๒
- ² สำเนาจดหมายร้องเรียนลงนามโดยนางเฉลา ทิมทอง วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๔๒
- ³ สำเนาหนังสือสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ที่ นร.๐๑๐๘.๓๑/๑๑๕๐๖ ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๒
- ⁴ สำเนาหนังสือที่ สป ๐๐๑๗.๒/๗๕๖๐ ลงวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๔๒ เรื่อง ร้องเรียนการดำเนินโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ลงนามโดยนายสุจริต นันทมนตรี ผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย รักษาการผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ
- ⁵ หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันที่ ๑๗ - ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๒
- ⁶ สำเนาหนังสือควมมาทที่ สป ๐๐๑๗.๒/๑๐๘๘๕ ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๔๒ เรื่อง การต่อต้านระบบบำบัดน้ำเสีย
- ⁷ เพิ่งอ้าง
- ⁸ หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ๘ มีนาคม ๒๕๔๓ และ ๒๕ เมษายน ๒๕๔๓, หนังสือพิมพ์มติชน ๒๕ เมษายน ๒๕๔๓
- ⁹ สำเนาคำสั่งกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ที่ ๖๐/๒๕๔๓ ลงวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๔๓ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการศึกษา ปัญหาข้อขัดแย้งโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ
- ¹⁰ สำเนารายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม Technical Hearing โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ วันจันทร์ที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๔๒ เวลา ๑๔.๐๐ - ๑๘.๐๐ น. ณ ห้องประชุมชั้น ๘ กรมควบคุมมลพิษ
- ¹¹ สำเนารายงานการประชุมสภาสมัยสามัญประจำปี สภาองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๑ ณ ห้องประชุมที่ว่าการอำเภอบางบ่อ ชั้น ๓
- ¹² สำเนาบัญชีรายชื่อสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน ขอยื่นยันการประชุมสมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๑ ณ ห้องประชุมที่ว่าการอำเภอบางบ่อชั้น ๓ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๔๑ ไม่มีมติที่ประชุมขอใช้พื้นที่เพื่อก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย
- ¹³ สำเนารายงานการประชุมสภาสมัยสามัญ สภาองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๒/๒๕๔๒ วันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ณ ห้องประชุมอำเภอบางบ่อ ชั้น ๓
- ¹⁴ สำเนาหนังสือองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน ที่ สป ๗๒๒๐๑/๔๐๕ ลงวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ เรื่อง การก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียในพื้นที่ตำบลคลองด่าน
- ¹⁵ สำเนาหนังสือสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ที่ วว ๐๘๐๔/๖๘๐๕ เรื่อง ขอรื้อหรือประเภทกิจการที่ต้องทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม
- ¹⁶ สำเนาหนังสือสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา ค่วนที่สุด ที่ สว ๐๐๐๘/๐๒๑๓๖ ลงวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๔ เรื่อง รายงานการพิจารณาศึกษาโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ
- ¹⁷ สำเนาบันทีกข้อความสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๔๕ เรื่อง รายงานผลการดำเนินการของคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการพิจารณาตัดสินใจในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จ. สมุทรปราการ
- ¹⁸ สำเนารายงานกรรมาธิการสิ่งแวดล้อม เรื่อง การพิจารณาศึกษาโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ
- ¹⁹ สำเนาหนังสือสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา ค่วนที่สุด ที่ สว ๐๐๐๘/๐๒๑๓๖, อ้างแล้ว
- ²⁰ สำเนาหนังสือสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ที่ นร ๐๒๐๔/ว (ล) ๖๘๗๒ ลงวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๔๔ เรื่อง รายงานการพิจารณาศึกษาของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เรื่อง โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ของวุฒิสภา -คัด
- ²¹ สำเนาคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๓๓๑/๒๕๔๔ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการพิจารณาตัดสินใจในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ
- ²² สำเนาบันทีกข้อความสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ เรื่อง รายงานผลการดำเนินการของคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการพิจารณาตัดสินใจในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จ. สมุทรปราการ
- ²³ สำเนาบันทีกข้อความสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๔๕ เรื่อง รายงานผลการดำเนินการของคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการพิจารณาตัดสินใจในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จ. สมุทรปราการ

²⁴ ตำเนบ้านที่กข้อความสำนักรัฐมนตรี ลงวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๔๕ เรื่อง รายงานผลการดำเนินการของคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการพิจารณาตัดสินใจในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จ. สมุทรปราการ

²⁵ ตำเนรายงานของคณะผู้ตรวจสอบเกี่ยวกับโครงการบำบัดน้ำเสียจังหวัดสมุทรปราการ ลงวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๔๔ หน้า ๒

²⁶ เพิ่งอ้าง

²⁷ เพิ่งอ้าง

ผลึกทางความคิด

กรณี “สู้เพื่อสิทธิ” คลองด่าน

การดำเนินโครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่คลองด่าน พิจารณาเฉพาะด้วยกรอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันและได้รับการชื่นชมว่ามีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด อีกทั้งมีบทบัญญัติที่ให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างกว้างขวาง พบว่า มีการละเมิดสิทธิอย่างน้อยใน ๕ มาตรา ได้แก่มาตรา ๕๐, ๕๖, ๕๘, ๕๙ และ ๖๑

การที่แผ่นดินอุดมสมบูรณ์อย่าง “คลองด่าน” ถูกกำหนดให้เป็นที่ตั้งโครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่ได้ชื่อว่าใหญ่ที่สุดในประเทศและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถือเป็นปฐมบทของการละเมิดสิทธิชุมชนชาวคลองด่านและชุมชนใกล้เคียง เพราะมีสิ่งบ่งชี้ชัดเจนว่า โครงการที่ถือกำเนิดขึ้นในฐานะ “โครงการเพื่อสิ่งแวดล้อม” นี้ มีแนวโน้มจะกลายเป็นภัยคุกคามต่อทรัพยากรและสภาพแวดล้อมในพื้นที่ ทว่าโครงการก็ไม่มีการศึกษาและประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม การ “ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิต” (มาตรา ๕๖) ของชาวคลองด่านจะเป็นไปไม่ได้ นับแต่มีโครงการเกิดขึ้น ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อวิถีอาชีพ เสรีภาพในด้านนี้จะถูกจำกัดไปด้วย (มาตรา ๕๐)

เป็นที่ชัดเจนว่า ในการดำเนินการก่อรูปโครงการและก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่คลองด่าน ประชาชนไม่เพียงแต่ไม่ได้รับการชี้แจงและปรึกษาหารือในขั้นตอนก่อนการดำเนินงานที่เป็นการผูกมัดเท่านั้น แม้ถึงขั้นตอนการก่อสร้างแล้วยังคงไม่มีกระบวนการบอกกล่าวปรึกษาหารือเกิดขึ้นเลย (มาตรา ๕๙) จนกระทั่งต้องมีการทวงถาม แต่การตอบสนองที่เกิดขึ้นก็ยังไม่เต็มที่ ยังคงมีการปกปิดข้อมูลข่าวสารหลายประการ (มาตรา ๕๘) ขณะที่การตอบสนองต่อการร้องเรียนก็มีปัญหาในลักษณะเดียวกัน (มาตรา ๖๑)

ขณะที่การดำเนินโครงการละเมิดสิทธิตามรัฐธรรมนูญในหลายมาตรา ทว่าในการคัดค้านโครงการของชาวคลองด่านและสองคลองมีการใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญมากกว่าเสียอีก โดยให้ทั้งสิทธิชุมนุม (มาตรา ๔๔) สิทธิชุมชน (มาตรา ๔๖) สิทธิในทรัพยากร (มาตรา ๕๖) สิทธิด้านข้อมูลข่าวสาร (มาตรา ๕๘) สิทธิการมีส่วนร่วม (มาตรา ๕๙ และ ๖๐) สิทธิการเสนอเรื่องร้องทุกข์และได้รับแจ้งผลการพิจารณาภายในเวลาอันควร (มาตรา ๖๑)

นั่นหมายถึงว่า ชาวคลองด่านและสองคลองใช้กระบวนการที่ถูกต้องตามสิทธิและหน้าที่แล้วในทุกรูปแบบ โดยหวังว่าหน่วยงานต่าง ๆ จะช่วยตรวจสอบโครงการ เพื่อยับยั้งการกระทำที่ไม่ชอบและหาทางแก้ไข จนกระทั่งเป้าหมายส่วนหนึ่งสามารถบรรลุผล นั่นคือการสั่งระงับการก่อสร้างโครงการแล้ว

สิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเส้นทางการดำเนินโครงการและตลอดเส้นทางการเคลื่อนไหวของชาวบ้านกรณีคลองด่านนี้จึงมีคุณค่าและสามารถเป็นบทเรียนในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ โดยอาจแยกสรุปกระบวนการที่มีความสำคัญทั้งในด้านการละเมิดสิทธิและการพิทักษ์สิทธิได้เป็น ๓ ส่วนดังนี้

๑.ละเมิดสิทธิโดยกระบวนการผูกขาดการตัดสินใจของรัฐ

กระบวนการละเมิดสิทธิประชาชนในกรณีโครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่ ต. คลองด่าน เกิดขึ้นนับตั้งแต่ในขั้นตอนการกำหนดนโยบายที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นนโยบายด้านการประกาศเขตควบคุมมลพิษ มาจนถึงการวางแผนดำเนินโครงการจัดการน้ำเสีย ทั้งนี้เนื่องจากยังคงไม่มีกฎระเบียบหรือข้อบังคับใดที่กำหนดให้มีกระบวนการปรึกษาหารือ หรือแม้แต่การแจ้งให้ทราบ ในการกำหนดนโยบายสาธารณะทั่วไป และในขั้นของการวางแผนเพื่อจัดทำโครงการพัฒนาต่าง ๆ

เมื่อถึงขั้นการดำเนินการ ลักษณะที่กระทำและรับรู้กันเฉพาะภายในหน่วยงานและแวดวงผู้เกี่ยวข้องคือ ข้อจำกัดที่ทำให้ขั้นตอนนี้ยังปิดกั้นการมีส่วนร่วมและปราศจากความโปร่งใส แม้แต่ผู้อาจมีส่วนได้เสียโดยตรงก็ไม่มีโอกาสที่จะรับรู้ ดังนั้นจึงแทบไม่ต้องพูดถึงการมีบทบาททางด้านการตรวจสอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกระบวนการดำเนินการในรายละเอียดนั้นมีขั้นตอนจำนวนมากและใช้ระยะเวลายาวนาน เช่น ขั้นการประมูลงาน และการทำสัญญาจ้างเหมาออกแบบรวมก่อสร้าง

กระบวนการทำงานของหน่วยงานราชการในเรื่องที่กระทบต่อผลประโยชน์ร่วมของสาธารณชนยังคงไม่มีการเปิดกว้างให้ต้องมีวิธีปฏิบัติการที่แตกต่างไปจากการปฏิบัติงานทั่วไป

ด้วยสภาพการณ์เช่นนี้จึงก่อให้เกิดการผูกขาดและเอื้อต่อการแบ่งปันผลประโยชน์โดยไม่ชอบ

๒.กลไกการคุ้มครองสิทธิชุมชนตาม รธน.มีช่องโหว่

ในส่วนของกฎหมาย นอกเหนือจากรัฐธรรมนูญที่มีบทบัญญัติคุ้มครองสิทธิของประชาชนอย่างเต็มที่แล้ว ยังมีกฎหมายอีกบางฉบับที่สนับสนุนสิทธิของประชาชน เช่น พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะโดยวิธีประชาพิจารณ์ พ.ศ. 2539 พ.ร.บ. ความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 เป็นต้น แต่กฎหมายเหล่านี้ยังคงมีจุดอ่อนทั้งในด้านการบังคับใช้ บทบัญญัติที่ยังไม่ครอบคลุมหรือมีช่องโหว่ ตลอดจนการปราศจากบทลงโทษหรือแรงจูงใจแก่การปฏิบัติตาม ขณะที่บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนั้นมีลักษณะเป็นหลักการกว้าง ๆ ที่ต้องมีกฎหมายลูกมาขยายความ ซึ่งหลายส่วนยังคงไม่มีการตราออกมาบังคับใช้

โดยทั่วไป หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐเอง ในท่ามกลางหน้าที่ต่าง ๆ ก็มีหน้าที่ให้การคุ้มครองสิทธิของประชาชนด้วย ดังนั้นจึงเป็นช่องทางที่ประชาชนสามารถร้องเรียนหรือรายงานปัญหาเข้าไปได้ ซึ่งอย่างน้อยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญกำหนดให้หน่วยงานต่าง ๆ มีหน้าที่ต้องชี้แจงและให้ความกระจ่าง

ทางด้านขององค์กรตรวจสอบ ปัจจุบันมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นกลไกการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลอยู่หลายลักษณะ ทั้งกลไกตุลาการ นิติบัญญัติ และองค์กรอิสระต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการการเลือกตั้งต่าง ๆ ของทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา ศาลปกครอง คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ เป็นต้น

๓.การเสริมสร้างภาคประชาชน-สื่อฯเพื่อการมีส่วนร่วมพิทักษ์สิทธิประชาชน

แม้กำลังหลักแห่งการพิทักษ์สิทธิจะอยู่ที่ตัวประชาชนเองเป็นสำคัญ แต่กำลังสนับสนุนก็มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง หน่วยงานที่มีจุดยืนและดำเนินบทบาททางด้านนี้อย่างชัดเจนก็คือองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งในปัจจุบันมีองค์กรที่ทำงานในเนื้อหาต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะในด้านการพิทักษ์สิทธิมนุษยชนโดยตรง การส่งเสริมสิทธิชุมชน ตลอดจนองค์กรด้านการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถรวมเป็นพันธมิตรกับประชาชนได้

ในกรณีของชาวคลองด่านยังได้แรงหนุนสำคัญจากสื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันที่เอาใจใส่ติดตามข่าวอย่างเกาะติด และทำข่าวในลักษณะสืบสวนสอบสวนเชิงลึก กระทั่งทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูลที่ถูกปกปิดได้

เช่นเดียวกับ ผู้เกี่ยวข้องและรับรู้เรื่องราวของโครงการอีกจำนวนมากที่ให้ความร่วมมือและสนับสนุนกระบวนการพิทักษ์สิทธิของชุมชน รวมทั้งแรงหนุนจากสาธารณชนเองก็มีส่วนสำคัญต่อกระบวนการตรวจสอบในภาพรวม

บทสรุปการ“สู้เพื่อสิทธิ”คลองด่าน

ข้อสังเกตและประเด็นชวนคิด

๑. สิทธิชุมชนกับสิทธิประชาชนเป็นหนึ่งเดียว-การละเมิดสิทธิที่เกิดขึ้นอยู่ห่างไกลจากข้อถกเถียงของแวดวงวิชาการที่ว่าด้วยหน่วยและขอบเขตของสิทธิชุมชน ในสภาพการณ์จริงจากกรณีคลองด่าน ไม่เพียงไม่มีเส้นแบ่งระหว่างสิทธิบุคคลหรือสิทธิปัจเจกชนกับสิทธิชุมชนเท่านั้น หากแท้จริงแล้วแม้แต่เส้นขอบเขตของชุมชนก็มีความหมาย เพราะท้องทะเลของชาวคลองด่านไม่ได้แยกออกจากท้องทะเลอ่าวไทย และทรัพยากรประมงที่ทำรายได้ให้กับคนในพื้นที่ก็คือน้ำในความมั่นคงทางอาหารของคนในสังคมใหญ่ทั้งหมด ในทำนองเดียวกัน แม้โครงการนี้จะเกิดขึ้นที่คลองด่าน แต่ค่าใช้จ่ายในการทำโครงการก็มาจากงบประมาณแผ่นดินและเงินกู้จากต่างชาติ ไม่ใช่ความรับผิดชอบเฉพาะของชาวคลองด่าน หากเป็นภาระที่สังคมไทยจะต้องแบกรับร่วมกัน

สำหรับในมิติเรื่องสิทธิ ยิ่งชัดเจนว่า ขณะที่สิทธิด้านต่าง ๆ ของชาวคลองด่านกำลังถูกละเมิดนั้น นั่นหมายความว่า หลักประกันที่สิทธิของคนไทยทั้งหมดจะได้รับการคุ้มครองได้ถูกทำลายลงด้วย การละเมิดสิทธิที่เกิดขึ้นซับซ้อนไปกว่าเรื่องการใช้อำนาจไม่ชอบอย่างทีอ ๆ ตรงไปตรงมา หากแต่เป็นเรื่องของการใช้อำนาจภายใต้แนวความคิดทางการพัฒนาที่แตกต่าง โดยมีเรื่องของผลประโยชน์และอำนาจที่แตกต่างหลากหลายกลุ่มและประเภท เข้ามาซ้อนทับ กระทำผ่านรูปธรรมของโครงการพัฒนาหรือโครงการเพื่อสิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ดี การละเมิดสิทธิด้วยการปิดกั้นข้อมูลในยุคปัจจุบันเป็นเรื่องที่สวนทางกับสภาพความเป็นจริง และจะไม่เป็นผลให้การดำเนินโครงการเป็นไปโดยราบรื่นด้วยดี แต่กลับจะยิ่งติดขัด ล่าช้า

๒. ผลประโยชน์ของคนส่วนน้อยกับคนส่วนใหญ่เป็นหนึ่งเดียว-การละเมิดสิทธิในรูปลักษณะนี้ไม่ยากที่คนส่วนใหญ่ในสังคมจะตระหนักรู้ ตามทัน และเลือกข้างยืนได้ เพราะไม่ใช่เรื่องที่ชัดเจนว่ามีคนถูกรังแก แต่เป็นเรื่องที่มีองค์ประกอบความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ หรือระหว่างกลุ่มคนกับสังคมส่วนรวมอยู่ด้วย ดังนั้นในหลายกรณี ผู้ถูกละเมิดสิทธิจึงถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนส่วนน้อย แม้ต้องเสียประโยชน์แต่ก็จำเป็นต้องเสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่ ทั้งนี้โดยที่ไม่เคยมีการตรวจสอบข้อเท็จจริงเสียด้วยซ้ำว่า ผลประโยชน์นั้นจะเกิดแก่คนส่วนใหญ่จริงแท้หรือไม่ หรือแม้แต่การนิยามเรื่องคนส่วนน้อยและส่วนใหญ่ก็ไม่ชัดเจน

ในทำนองเดียวกัน การต่อสู้ของประชาชนคลองด่าน พิสูจน์ให้เห็นอาจเป็นการต่อสู้เพื่อตนเอง พิทักษ์สิทธิและทรัพยากรของตน แต่แท้จริงแล้วแยกไม่ออกจากส่วนรวม และเป็นการสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์สาธารณะด้วย

๓. การใช้สิทธิเท่านั้นจึงจะพิทักษ์สิทธิได้ เพียงการมีกฎหมายที่ให้การคุ้มครองสิทธิไม่ได้หมายความว่าสิทธิจะได้รับการคุ้มครองโดยอัตโนมัติ การคุ้มครองสิทธิจะเป็นจริงได้ยังคงขึ้นกับประชาชนที่จะต้องต่อสู้เพื่อสิทธิเหล่านั้น ยิ่งมีการใช้สิทธิในภาคปฏิบัติกันมากเท่าไรก็ยิ่งทำให้สิทธิได้รับการคุ้มครองมากขึ้น การต่อสู้ของชาวคลอง

ศูนย์สารสนเทศสิทธิมนุษยชน
สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ด้านจึงนับเป็นหนึ่งในแนวหน้าของเรื่องนี้ โดยชาวบ้านใช้สิทธิในด้านต่าง ๆ อย่างเต็มที่เพื่อระงับและหยุดยั้งโครงการ ตลอดจนมีการพึ่งพากฎใหม่ ๆ ต่าง ๆ ตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีความหมายเท่ากับเป็นการใช้สิทธิเพื่อพิทักษ์สิทธิอย่างชัดเจน

บรรยากาศแห่งสิทธิอย่างแท้จริงย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ในท่ามกลางการพัฒนาที่ไม่สมดุลและโครงสร้างสังคมที่ขาดการคานอำนาจ แต่ในทางกลับกัน หากปล่อยให้เกิดการละเมิดสิทธิอย่างง่ายดายและต่อเนื่อง ความไม่สมดุลและความเหลื่อมล้ำก็จะยิ่งตึงตัสสู่สภาพวิกฤติ

๔. รากฐานสังคมย่อยเป็นรากฐานเดียวกันกับสังคมใหญ่ ในขณะนี้ข้อเสนอกจากฝ่ายชุมชนให้ปรับเปลี่ยนระบบบำบัดน้ำเสียที่ก่อสร้างขึ้นแล้วไปใช้ทางออกของกรณีคลองด่านอยู่ที่การคำนึงถึงการละเมิดสิทธิที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตยิ่งกว่าการแก้ไขในสิ่งที่ล่วงมาแล้วประโยชน์ในทางด้านการศึกษาวิจัยทางการประมง ข้อเสนอนี้เกิดจากการคำนึงถึงว่า หากมีการเปิดใช้งานระบบบำบัด นอกจากเสี่ยงที่จะสูญเสียทรัพยากรและสภาพแวดล้อมอย่างไม้อาจเรียกคืนแล้ว ภาวະทางด้านเศรษฐกิจจากการใช้จ่ายในการเดินระบบยังจะเกิดขึ้นทับถมทวีด้วย ทั้งนี้มีพิกัดต้องพูดถึงผลกระทบทางสังคมที่จะติดตามมา หากว่าชาวคลองด่านอยู่ไม่ได้เพราะว่าฐานทรัพยากรที่เป็นฐานชีวิตของพวกเขาพังทลายไป สังคมที่นั่นจะไม่เพียงอ่อนแอลง แต่จะมีความเปลี่ยนแปลงในทางคุณภาพและคุณธรรมในระดับบุคคลที่เป็นหน่วยย่อยอันเป็นรากฐานของสังคมใหญ่ด้วย

๕. การใช้สิทธิโดยคำนึงถึงมาตรการป้องกันการขยายตัวความขัดแย้งไปสู่สภาวะที่ไม่พึงประสงค์ นับวันความตื่นตัวของประชาชนในการทวงสิทธิด้านการพัฒนาจะยิ่งมีมากขึ้น แม้อาจเป็นกระแสส่วนน้อยในท่ามกลางความไม่เอาใจใส่ของสังคมทั่วไป แต่ก็ไม่ใช่สภาพการณ์ที่จะมีอะไรมาหยุดยั้งได้ และสภาพการณ์นี้จะเกิดขึ้นโดยไม่จำกัดกลุ่ม แต่จะเป็นไปตามเงื่อนไขและปัจจัยที่มากกระทบ หากปราศจากมาตรการรองรับ ความขัดแย้งในลักษณะกระจายตัวทั่วไปอาจพัฒนาไปสู่แนวทางที่ไม่พึงปรารถนาได้

วิเคราะห์องค์ประกอบแห่งชัยชนะ

- ๑.ชุมชนเข้มแข็ง ยืนหยัดในการต่อสู้ใช้วิธีการหลากหลาย แต่นั่นหนักรูปแบบที่ชอบธรรมตามรัฐธรรมนูญได้สร้างความชอบธรรมให้กับการต่อสู้ในสายตาของสาธารณะ
- ๒.การแสวงหาข้อเท็จจริง ความไม่โปร่งใสอย่างต่อเนื่อง ยาวนาน อดทนและอย่างมีกระบวนการ
- ๓.การทำประเด็นให้เป็นประเด็นสาธารณะ การนำพาประเด็นไปสู่สากลเพื่อขยายแนวร่วมทำให้การตรวจสอบขยายวงกว้างขึ้น
- ๔.การประสานความร่วมมือกับทุกฝ่ายทางด้านข้อมูลข่าวสาร แหล่งข้อมูล การสืบค้น โดยเฉพาะองค์กรตรวจสอบตามรัฐธรรมนูญที่สามารถใช้สิทธิสืบค้นข้อมูลเชิงลึกได้ มีหลักฐาน มีน้ำหนักและได้รับความเชื่อถือ
- ๕.มีองค์กรพันธมิตรที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะสื่อและการใช้สื่อ สามารถพังทลายการปิดล้อมด้านข้อมูลข่าวสาร และสามารถตีแผ่ความไม่โปร่งใสได้อย่างเป็นกระแสดำเนินเรื่อง
๖. การตรวจสอบของประชาชนอย่างเข้มข้น เป็นปัจจัยหนุนเสริมให้ฝ่ายการเมืองใช้เป็นเงื่อนไขในการต่อรองผลประโยชน์ทางการเมืองและเป็นปัจจัยหนึ่งที่เข้าไปเพิ่มความชอบธรรมในการยุติโครงการซึ่งฝ่ายตรงกันข้ามเคยได้รับประโยชน์ในขณะที่ตนเองได้รับคะแนนนิยมเพิ่มขึ้น

